

55877

1913

1977 dec.

1977 dec.

BÖLCSÉSZ

a JATE BTK KISZ-szervezetének lapja

Főszerkesztő: Ambrus Lajos

Felelős szerkesztő: Dr. Németh Jenő

Szeged, 1977. december

Számunk nem elsősorban a mostani Ady-centenáriumnak szól. Szerkesztőségünket évek óta foglalkoztatja a gondolati egység hiányának vizsgálata: kortársaink, fiatal értelmiségünk fokozódó szellemi-etikai szétforgácsolódása, amelynek olyan jeleivel, mint a közösségi életvitel megmerevedése, a személyiség integritásának csorbulása, a szakmai felületesség, a társadalmi-politikai érdektelenség -nap-nap után találkozhatunk. Hiszünk abban, hogy "Az ÉLET elemzésének csak az adhat értelmet, ha az elemzés újra rátalál az életre".^{**} Összeállításunk olyan kísérletgyűjtemény, amely egy, a mai mindennapokban is mértékül állítható szociális gondolkodót próbál testközelbe hozni: Ady Endrét.

**

Mészöly Miklós: A tágasság iskolája

LOVAS DÁNIEL

A KÉNYSZERŰSÉG FÁJA

"Milyen fölségesen képzelte el a tengert, és még csak tengert sem láthatott soha." Ady felháborodik a sorsnak azon a - nem is különösen súlyos - rendelkezésén, hogy Petőfi nem láthatta meg a tengert. Érzi talán, hogy nemcsak a szándékuk olyan hasonló, hanem Petőfi, aki "korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott", egyben-másban az életét is megelőlegezi. Nem maga a tenger fontos itt, amit Petőfi száz alakban elképzelt anélkül, hogy látta volna, az a bántó, hogy nem kaphat meg az élettől tengert, jachtot, mindent az, aki igazán kiérdemli. Kiérdemli már azzal, hogy költő, és főként ha több, ha nem tud " csupán versíró lenni."

Persze, hogy magára is gondol Ady Endre, amikor Petőfi sorsa fölött háborog. A teljességre tör ő is, életben, alkotásban a legtöbbet, a *Mindent* akarja meghódítani. A végső eredményhez azonban nem elég a szándék nagyszerűsége. A cél, a magát kiteljesítő ember elérhetetlen még azok számára is, akik nem az altató, le-
húzó magyar Ugarról indulnak, akit pedig ezen a földön részegít meg a Minden álma, annak kétszer annyi akadállyal kell megküzdeni, mint a nála szerencsésebbeknek. Ha művész, nem egyszerűen csak művészi feladatai vannak a magyar, a kelet-európai életben, hanem választ

kell adnia a közösség életének összes életbevágó és megoldatlan kérdésére.

Ez a feladat nem teher, sőt, az alkotás feltétele mindig és mindenhol a közösség szolgálata. De gondoljuk csak meg, mennyi beleszólása volt Adynak a maga korában az igazán nagy dolgokba? Petőfi még - ha pillanatokig is - ott lehetett a történelmet alakító események központjában, Adynak egy fél századdal később már a krónikás szerepe jutott. Ady költő, és ezáltal valaki, de világmegváltó szándéka külső ok miatt szorult az irodalomba: a kényszerítő erő a társadalom.

Az elvetélt forradalom miatt Magyarország egy "összevissza valami, egy. káosz", aki itt akar valamit csinálni, az vállalja, hogy munkájának eredménye csak töredék lehet. Ott van Ady előtt ez a kérdés, és ott az egyetlen lehetséges válasz is, aminek a kimondásához azonban bátorság kell: ha csak ennyi igaz, ha az alkotásra ilyen kevés a lehetőség, az eleve lefokozott végcélú életnek nincs értelme. A teljesség maga az élet, a sors, az, ahogyan a nekünk rendelt helyen megállunk, vállalva azt is, hogy másokká válunk, mint amilyenek szándékunk és belső erőnk szerint lehetnénk.

Ady költészetében a valóság, a lehetőségek tudatosulásával együtt megjelenik a *Mégis* gondolta, hogy csinálni kell az életet. Félretolja a könnyebbik lehetőséget, a nehézségekre való hivatkozást: "Jó, jó, ismerjük az érvet; átkos és speciális helyzetünk és sorsunk. Helyes. Nagyon helyes. Tehát beszéljünk kevesebbet". Az életet kell csinálni, még hozzá nem is akárhogyan, hanem a legtöbbre törve, forradalmasan, "hiszen a forradalom: a teljességes Élet."

Régi igazságokat kell körüljárnom, hogy elmondhassak valamit abból, amit fontosnak tartok. Ady a forradalmat állítja élete középpontjába, ebben találja meg

a kiteljesedés lehetőségét. " Ez már több, ez már jobb, hivatásnak is, mesterségnek is, mint egyszerűen csak nagyon rossz vagy nagyon dicső költőnek lenni..." Ugyanott vagyunk, ahonnan Petőfi ürügyén elindultunk, költészet és élet, szándék és megvalósult mű összefüggésénél. A kérdés, amiről beszélni szeretnék, itt kezdődik: hogyan töri át a forradalmas szándék a gátakat, feloldható-e a maximális cél és a korlátozott lehetőségek ellentmondása?

Ellentmondások. A dyt a legegyszerűbb ellentmondásokban megfogalmazni. Élete igazság, de egyben tragédia és véráldozat is. Műve egység, teljesség, ugyanakkor minden részlete tele tagadással, ellentmondással. Ő maga is látja ezt, két meggyőződésű embernek vallja magát, azok közé tartóznak, akik "gondolataikban élnek, de a fórumon kénytelenek átgátni, s hazudnak, mert csak így szolgálhatják meggyőződésbeli igazságukat." Az irodalmat is ugyanezzel a gesztussal helyezi be az életébe: "Én a magam részéről tisztában vagyok vele például, hogy a leghaszontalanabb az életemben: az írás." Nem hiszem el neki, de értem, hogy ezeknek a dolgoknak a kimondása nemcsak mutatós merészség; az írni tudás feltétele az a tartás, amelyik vállalja a hazugságot, az irodalmat pedig haszontalannak mondja. Hazudok és felesleges dolgokat művelek - védekezés, de kifejezi azt is, hogy önmagában a legigazabb élet és a legtökéletesebb irodalom is kevés a forradalomhoz.

A forradalom a közös kiteljesedés, a világ tökéletesedésének ritka és előre kiszámíthatatlan pillánata, ezért az egyén számára, aki a tökéletlen és ellentmondásokkal teli világban él, élet és forradalom összefüggése megfordul. A közösség közvetlen szolgálata mellett egy másik út kap nagyobb hangsúlyt. Aki forradalmat akar, éljen teljes életet, minél nyitottabbat, próbálja

meg saját magát kiteljesíteni. Ha a történelem nem csinál forradalmat, csináljon mindenki, aki tud, magának.

A választás a kiteljesedés közösségi és egyéni módja között, amit Ady úgy fogalmaz, hogy "*forradalmat vagy csak!!! forradalmi irodalmat*" csinálni - nem változtat a rangsoron. Az egyén minden cselekedete csak a közösséghez való viszonyában nyeri el az értelmét. Ez a viszony azonban összetett, tagadásnak és igenlésnek az élet különböző szintjein megvalósuló bonyolult egysége.

Ha valaki találni akar, fölé céloz. Ha sokat akar elérni, legalábbis a teljességet kell célba vennie. A hitet azonban, hogy a magát kiteljesítő közösség elérhető, egyből megtorpantja a "*különbség a magyar fejlődés van-ja és legyen-je között*" /Lukács/. A kitűzött cél elérhetetlen távolságba távolodik, a hit pedig átalakul. Nem az ujjongás hite többé, hanem a makacs kitartásé. A hazug pátoszú kor tagadásra kényszerít. Ady életének így válik meghatározó tartalmává a dacos protestáló magatartás, a küzdelem, aminek a játékszabályait nekünk se ártana megtanulni.

A "*nagy Humbug*" el akarja hitetni, hogy minden úgy jó, ahogy van. Ady nem áll meg a kijelölt határokon, művében jó és rossz elveszíti régi jelentését, a világ egyensúlya megbomlik, a dolgok új koordináták szerint rendeződnek át. Ady állandó vitában áll; teljes jelentéséhez hozzátartozik a lendület is, amivel az igazát ki mondja.

Lehetne erről tudós tanulmányt írni, lehetne könnyen cáfolni is, de a lényeg egy mondatban összefoglalható: számomra Ady nemcsak irodalmi kérdés. Elsősorban nem irodalom. Élet, ami a költészet segítségével érthető meg. Követésre ingerlő példa, legmélyebb tartalmában maga a valóság.

Amikor ezt mondom, túlzok, hiszen az alak, aki megjelenik előttem, a költő Ady, egy olyan személyiség, aki Ady műveiből és csak kisebb részben a földi életéből ke-
rekedik ki. Maradandó, megérthetővé tett, öntörvényű vi-
lág - irodalom; sokarcu és éppugy nem tévedhetetlen, mint
az élő emberek. Számtalan hangütése van, nemegyszer a ki-
fejezhetőség határán - ha létezik ilyesmi egyáltalán. Mu-
tatványként álljon itt egy végsőkig zsúfolt versszak:

*Tarajos felhők alatt fojtott szívvel,
Gubbadt szíveddel, e véres haranggal,
Tántorodottan önterhességédtől,
Üzönt késleltetsz, vén harangosó.*

Ady nemcsak a politikában ellenzéki. Az összetett magatartásformát, amit megtestesít - műve és egyénisége minden szintjét - áthatja a harcra protestáló tartás. Ez a magatartás mélyen a múltban gyökerezik. A tizenhatodik századi reformátorok plebejus dühe, a kuruc kor népi ellen-
zékiisége, a "hazátlan bitang, nagy Jakab" Vajda János elé-
gedetlensége visszhangzik már a fiatal újságíró első csa-
tározásaiban is, majd Rákosi Jenő, Tóth Béla és a többiek
nagy támadásai idején teljes fegyverzettel, a hitvitázó
prédikátorok konokságával védekeznek és támad, újból és
újból nemet mondva az avult igazságokra.

"Ugy rémlik, hogy dac, magyar legénykedés, mások vi-
lágos bíráló nézése voltak legelsősorban az ösztönzőim" -
írja pályakezdésére emlékezve. Egyéniségébe sok szállal
épül be az a magatartás. A "kisuri familia", ahonnan szár-
mazik, a kálvinista ősök, a zilaáni református kollégium
- meghatározó élmények. Alkalmassá teszik a szerepre, " a
behunyt szemű, gyilkos verekezésre".

*Néha úgy tör rám pogány módra
Ez a kicsi magyar világ,
Hogy szinte én is elkiáltom
A régi Jézus-Máriát.
A harci Jézus-Máriát.*

Ady dacosan fohászkodik, de nem szívesen harcol; muszájból mond több nem-et mint igen-t. Magatartásának egy mélyebb meggyőződés, a nemzethalál látomásáig eljutó pesszimizmus az alapja. A költő belekényszerül a lázadó és lázító szerepbe, hirdetett magatartásának, a meglévő tagadásának pozitív ellenpontját pedig más síkon magával az alkotással teremti meg. Ez a szembenállás nem egyensúlyt eredményez, hanem lendületet ad. Páskándi Géza szerint *"Adyval megszületik a legdinamikusabb, legeselekvőbb - a harcos pesszimizmus."*

Jól ismerjük a magatartás ellenkezőjét: a tunya, lefegyverző optimizmust, ami a mindenjólvanahogyvan és a hogyhaeddigjólvoltezutáhísjólesz nevében elkábit és megbénít, eltünteti a valóságos konfliktusokat. Pedig a világ cáratlan és szédítő lehetőségekkel van tele, a valóság komor, de épp a szembeszállás, a küzdelem kelt szabad és ujjongó örömet az emberben. Lelkesedés helyett azonban inkább elemzésre van most szükség.

Harcos pesszimizmus - ellentétes, és egymást ezáltal erősítő fogalmakból áll össze a fogalompár. Ha Ady alakjához közelítünk, művészetének és magatartásának minden szintjén hasonló ellentmondásos egységeket találunk. Nagy kitárulkozó barátságok és nagy emberi gyarlóságok, vallástalanság és istenkeresés, élet és alkotás széttöredezett, bonyolult egysége- lehetne sorolni az ellentéteket, melyek mind hasonló módon illeszkednek egy tágabb összefüggésbe, tagadás és igenlés dialaktikájába.

• A világ elfogadása és elutasítása. Ady mozdulata tiltakozó, de mindig ott van mellette a kevésbé látványos, mélyebb igenlés is. Költészete állandó egyensúlyhiány, mégsem válik egyre gyorsuló zuhanássá a semmibe. Adynak azt a legbensőbb egyéni vonását, amivel képes fölülkerekedni, legégy-szerűbben hitnek nevezhetjük.

Ady magatartásának kulosa, az az erő, amivel önmaga megvalósításáig, a világ megértéséig és megváltoztatásáig fellendül, ez a többlet lenne, a hit? Nem egészen pontos így. Az előbb azt mondtuk a hitről, hogy csak a valódi küzdelmekben kap értelmet, és a tagadásban testesül meg, amibe a költőt a kor belekényszeríti. A hit ugyanis nem más, mint a költő és a közösség kapcsolata. Ady nincs összhangban a közösséggel, csak egy olyan bonyolult és megfoghatatlan eszközzel tudja hozzámérni magát, amilyen a hit. A hit a bizonyosság abban, hogy a közösség érdekét szolgálja, amit csinál, még ha senki nem ismeri el, akkor is.

A hit csak valóságos közegben működik, csak ott van értelme. Ady számára a századforduló irodalma és szellemi élete jelentette azt a közeget, amiben lehetősége nyílt a cselekvésre. Ebben a keretben teljesíthette ki önmagát, és ez szabott határt is életének.

Bocsásson meg Ady Endre, ha itt már az én akarásom médiuma. Az ő intéséhez tartom magam: *"Ki-ki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja. Száz évvel előbbre élni nem lehet, bolygani az űrben nem lehet."* Ami nekem fontos, arra ő már közvetlenül nem válaszolhat, de műve nem csak bizonyíték, hogy a válasz minden korban létezik és megadható, hanem ma is mutatja a le nem rövidíthető, át nem vágható kerülőket és kitérőket a világ útvesztőjében.

Már a szerelemhez vivő út sem egyenes. Rienzimáriák-tól süldőlányokig vezet, és a közbenső harcok nem mindig szabályosak. Felésleges feltenni a kérdést, hogy miért nem lehet másképp; a felelet vagy túl egyszerű vagy meg-

adhatatlan. Az egyensúly megbomlik, a költő szakadék peremén lépked és így varázsolja elő, nem az igaz szerelmet, hanem az ő saját és épp ezért igazi szerelmét. Az így kivívott érzés összetett: "Az érzéseket nem darabokban, szinte tömbben, nem EGÉSZBEN, hanem EGÉSZEN érezni, de úgy, hogy ez a különérzés ne jelentsen száraz analízist hanem a különérzésben is egységes világérzést, szóval ne gyöngülést, hanem erősödést, ne megszegényülést, hanem meggazdagodást jelentsen, ez a költő adománya" - írja Hátvány.

Az érzés összetett egysége a magarartás összetettségét feltételezi, amiben a különösnek, a szabálytalannak, a mérésznek döntő szerepe van. A szerelmet, éppúgy mint az írást, az teszi értékéssé, hogy túlmutat önmagán, távlata van. A tulzás ettől kap tartalmat. Szembeszállni a korlátokat állító korrall, a legtöbbet, az életet tenni föl ellensúlynak kényszerűség, ha nem elégszünk meg a szokástól kiszabott szerelemporcióval.

Vagy a magyarság kérdése. Ady nem emlegeti kevesebbet magyarságát mint a nacionalisták, akikkel vitázik. "Internacionális voltom mellett büszkén mutatok köteteimre: én nálam magyarabb, fajibb és természetesen magyarabb poéta-hiszem - nem volt. - írja, és hozzáteszi: De Eötvös József, Mócsary, Justh Gyula és Jászi Oszkár örököse vagyok." Ugyanez versben élesebben hangzik:

/S az álmosaknak, piszkosaknak,
Korcsoknak és cifrálkodóknak,
Félig-élőknek, habzó szájuaknak,
Magyarkodóknak, köd-evőknek,
Svábokból jött magyaroknak
Én nem vagyok magyar?/

A kiélezettség, a szélsőséges kifejezés fontos eleme ennek a magatartásnak, aminek a valóságos helyzet, az úri Magyarország ereje szab irányt. Ha elfogultalanul, azaz a

lényegét fél nem ismerve olvassuk a verset, félreértjük. Csak mint közösségnek szóló és közösségben elhangzó üzenet kapja meg teljes értelmét.

Ez a meghatározottság egyből egy újabb paradoxonra hívja fel a figyelmünket, Adynak a közösséghez való viszonyára. *"Tízezer ember előreszaladt, európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínbán, szomjuságban. Egy túlfejlődött embertípus teremtt itt, mely előtte fut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek."*

Ady tisztán lát. Az egyén tetteivel eljuthat a közösséghez, de visszafelé nem vagy alig vezet út; a művész az elismerést azoktól, akiktől igazán várja, ritkán kapja meg. Különösen akkor, ha úgy harcol a közösségért, hogy magát kozmikus méretűvé növelve elszakadni próbál tőle. Szélsőségek állnak szemben és kapcsolódnak össze az élet minden szintjén egymással.

Kamaszkorom egyik nagy csalódása volt, amikor rájöttem, hogy nem lehet pontosan a könyvekből kiolvasott elvek szerint élni. A játékszabályok bonyolultabbak. Ady mond valamit, például, hogy az irodalom nem ér semmit, és a következő mondatban mosolyogva, kicsit pózolván teszi hozzá: *" Szerencsés, hogy a társadalmak dinamikája sikeresen dacol a világ végéig az olyan zöld, anarchista urak véleményével, amilyen én vagyok."* Tudta tehát, hogy más a valóság, de ellene mondott, mert az volt a cselekvés - a túlzás, az eleve nem igaz. Stílusfordulat? Az is. De én itt látom a teljességet. A cselekvésben, ami Ady esetében írás, mégpedig cselekvésként felfogott írás. Tagadásból, túlzásból, bizonyosság helyett hitből épül, és csak szavakból áll. Értelmet a közösség ad neki, ebben a közegben válik irodalomból cselekvéssé, töredékes egyéni tetteiből teljességgé.

Ady azt írja Petőfiről: *"De igenis látjuk, s bárki*

láthatja, és lássa, hogy Petőfi több volt, mint amennyit a világ várhatott a Duna-Tisza tájékáról." Újból egy Ady-s gondolat. Hát lehetséges az; hogy valaki dacoljon a törvényszerűségekkel és többet csináljon, mint ami elképzelhető? Nem félek kimondani, hogy igen. Petőfi több volt, és Ady is több a szabályos, érthető, előre kiszámíthatónál. Majdnem ugy nyelem vissza a szót, kicsit megrettenve, ahogy ő, amikor Petőfire azt mondja: próféta.

Ma persze nem ezt kell bizonygatni, nem a sikert, fontosabb látni a másik oldalt. Ady legbensőbb szándéka szerint optimista, egy szenvedélyes, világot átölelő mozdulat, de ahhoz, hogy eljusson a világhoz, ennek az ellenkezőjét csinálja. Dacol, tagad, átkozódik - feláldozza magát. Az áldozat árán megnyer mindent és elhűlve néz körül. A világ több, jobb mint volt, ugyanakkor más is, mint amilyenek gondolta. Alakításába más erők is beleszóltak, a szépséges gyümölcsöt termő fa - *a kényszerűség fája*. Mindent odaadott, neki magának csak a múltja marad. En így, a gazdagodásban kifosztottan mutatom fel utoljára Adyt, és tanulság helyett álljon itt egy verse - a sorsba groteszk módon beletörődő, az elért teljességtől régi, elvesztett szándékát sirató, és életet és cselekvést ezzel hitető verse - befejezésnek:

A kényszerűség fája

"...Vajjon szednek-é a tövisről
szőlőt vagy a bojtorjánról fi-
gét?" /Máté evangéliuma VII.16./

Gyöngülnek ágaim,
Húzza a sok gyümölcs,
Húzza a sok igen
S a megcsúfolt-nemek
Rozsdákkal megírják
A leveleimen.

Füge a fügefán,
Szőlőtökén szőlő,
Hasztalan, hasztalan,
Szabva kegyetlenül
A nagy Élet-kertben
Mindennek sorsa van.

Szőlő-termő tövis,
Fügélő bojtorján:
Teremni lázadón
Nem lehet, nem lehet
S mint békés jobbágy-fa
Fizetem az adóm.

Nem tudtam, mi vagyok,
Vád akartam lenni,
Vád, nem: ijjedelem
S mint szép példaadás
Virágozik, gyümölcslik
Szegény, szelíd fejem.

Nem tudok, nem tudok
Rendet megcsúfolni
S nagy másító erőt
Földről kacagni föl.
Bénultan hajlok meg
Tisztes muszáj előtt.

Csúfoltam az igent
S igeneket rólam
Téphet minden silány
S vétőző tűz helyett
A nagy Háztartásban
Vagyok csak kicsi láng.

Óh, én, kényszerű Rend,
Tagadás fejfája,
Latorból szent szülő,
Óh, én, szegény, szegény
Pártütőből-pártos,
Uzsorás zendülő.

HAMORI ZOLTÁN

TAS PÉTER NEM RÖHÖG A POHÁRBA

" A Gondviseléssel csak egy baj van: gyakran nem tudhatjuk, hogy voltaképpen kinek akart kedvezni. Amikor például medvéket küldött a gyerekekre, akik Elizeus prófétát csúfolták, a medvék sokkal nagyobb elégtételt kaptak, mint a próféta, mert ők ették meg a gyerekeket."

/Mark Twain: Puddingfejű Wilson/

Ady-képével a tehetősebb emberek nap mint nap találkoznak az ötszázforintoson, általában mindenki igen jól értesült a betegségét illetően, alkoholizmusát is ajánlatos megemlíteni a társaságban.

Ezután többnyire élénk vita bontakozik ki, melynek során a "költőnek jó volt, de embernek léha", / ez igen visszafogott jelző/ aztán a "minden zseni örült is", vagy a "lehet jó költő volt, de ilyen önteltséget akkor sem engedhet meg magának senki" vélemények kölcsönös kifejtése révén, az az önelégült érzés ömlik el az egybegyűltekből, amely a kultúrával való eredményes foglalkozást nyugtázza.

Kényelmes dolog ez: parádés nemtörtődömséggel elintézni az életművet azzal, hogy "nem mondom, az igen, de..." - mert ugye azt mindenki elfogadja, vita nincs, így illik - és izgalmas botrányokról szóló, pikáns, esetleg erotikus anekdoták pépjét nyalogatva Adyt ketté, sőt ízekre szakítani, majd közhelyek áligazságaiba temetni.

Ady Endre emlékét így őrizni könnyelmű pazarlás, s míg nemegyszer felmentik őt "bűnei" alól, mentegetőzésre, sőt szégyenre nekünk lenne bőven okunk.

Adyról mint az "Alkohol Hotel" törzsvendégéről akárok beszélni én is, még hozzá a humorral összefüggésben, /hiszen,- ahogy a jólétesült emberek mondják - minden mindennel összefügg./

"Az élet nem mulatság. Ha mulatságos volna, nem keresnék a mulatságokat." /Ady/

Ady műveiből hiányzik a humor. Igaz ez akkor, ha a humort a köztudatban élő felfogás szerint értelmezzük, azaz egy olyan magatartás produktumaként, amely tartalmaz fölényt, játékos kedvet, az objektív komikum iránti érzéket, késhegyni cinizmust, miegyebet, és amelynek természetes következménye a nevetés. Adynak ehhez megvan a fegyvertára, szemlélete is, de a magatartás, amely megkíván bizonyos kívülállást, nem az övé.

Az a fajta költői-írói alkat, - tudniillik az irónikus vagy humoros - melyet csak néhány névvel jelzek /Karinthy, Kosztolányi, Nagy Lajos, Tersánszki/ és meg sem próbálok itt jellemezni, nem jelent feltétlenül morális többletet, sőt Adyéval szembeállítva feltétlenül nem. Ha a humorhoz bátorság kell, Ady humortalanságához vakmerőség. Nevetni nemigen tudott, nevetetni nem akart.

A kabarékhoz, /Nagy Endre dacos kivétel/ a Göre Gábor bőfűgésein felmorajló, tokarezegettető röhögésekhez szokott úri közönség igényeihez mérni nem tudta és nagyon nem akarta magát. Dühét nem játéokban - csatákban fújta ki. Volt harci öltözete, voltak fegyverei. A humor csak pityke volt a lajbiján, és a kard élezését többre tartotta a gomb fényesítésénél.

A kellemetlent lehet nevetségessé tenni, de ami fájdalmat okoz, az már dűhre bűszít, s ami másnak kellemetlen, az neki csontig fájó fájdalom. Ha Ady ironizál, gűnyolódik, ellenfele nem válik nevetségessé. Miért? Semmire sem becsűlte azt az iróniát, amelynek hatása nem ér föl egy farbarugással. Akit Ady gűnyol, az izzadjon bele, bűdűsűdjék, hogy az emberek messzirűl megérezzék, és fintorogva forduljanak el, de még jobb, ha hányingerűk támad. Megvetést akart, és nem azt, hogy ellenfelét megmosolyogják. Ennek következtében viszont az komikus hűsbűl egy csapásra tragikus hűssé válik. Negatív hűssé. Ezt éri el Ady akkor is, ha szándéka szerint nem ezt akarja, ugyanis néhány sor után elragadja indulata, és a szellemes hangvétel az életre-halálra menű küzdelem csattogásává erűsűdik. Szegűny Tűth Bűla se gondolhatta, hogy amikor Adyval szemben áll, még rűg megboldogult atyját is eléri Ady csapásai: *"Ugye Tűth Bűla űr, Edgar Allan Poe kretűn volt, és Csűrdűs Tűth Kűlman Kohinoorja a vilűgi-rodalomnak? Evvel a beismerelem, majűnem gyűlkos űtűsű kűrdűssel tartozom a Wűlde Oszkűr műltatlanul gyalűzott, szomorű őrnyűnak."*

Ez a senkinél nem tapasztalt komolysűg annak a parűzslű erűzekenysűgnek kűszűnhetű, amely űt igazi művűszű, és igaz emberrű avatja. A publicisztikűjűban őrllandűan jelenlevű gűnyban /melyet a mostani divat szerint cűlszűrű vitriolosnak, esetűleg metszűnek nevezni/ mint-ha a *"humorban nem ismerek trűfűt"* aforizműt akarnű a

szó szoros értelmében és totálisan megvalósítani.

"Mindenki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja."

/Ady/

Fülep Lajos írt saját élményei alapján, szép tanulmányt Ady éjszakáiról, amelyekben a bor egyáltalán nem lebecsülhető szerepet játszott.

"...A pincér minduntalan megjelent, Ady úr nem kíván-e valamit. Mert hamarosan kívánt, bort, mindenkinek töltött, hamarosan elfogyott. A bor rendelésének is megvolt a ritusa, így hangzott: Bort és vizet! - az első szó számorodnit jelentett, a második közönséges "asztali" bort, mivel a számorodni valódi és nagyon erős volt, közönséges borral hígítottuk, "vizeztük". Az ital még így keverve is elég erős volt ahhoz, hogy egyik-másik lágyabb természetűt megingassa a lábán."

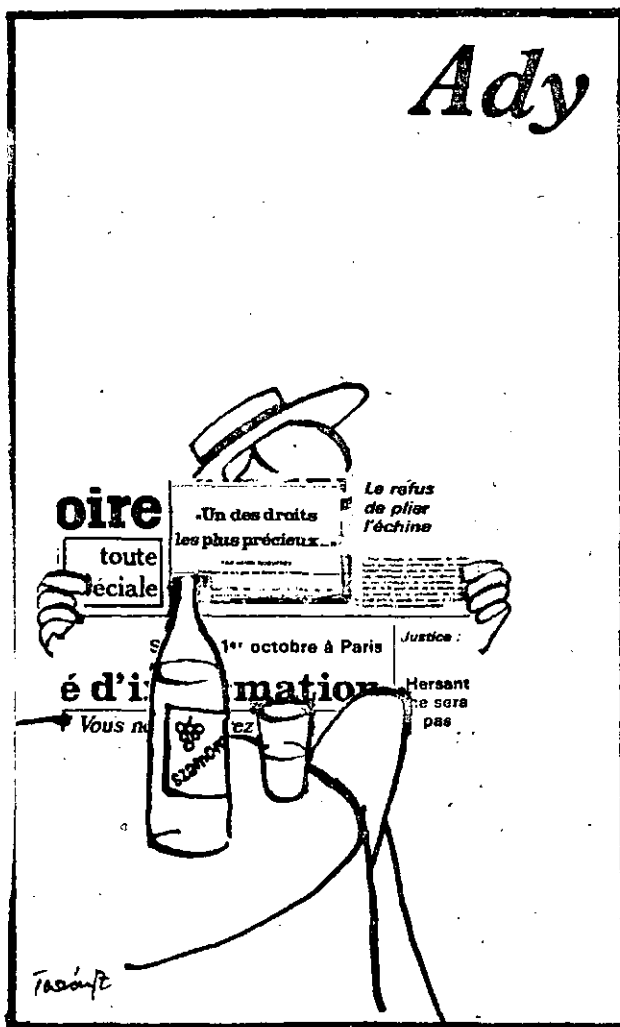
A bohém életmód megszokott és jól bevált katalizátorra, az alkohol, Adynak többet jelentett egyszerű mámornál, több, gyakran ellentétes, de mindig nagyon fontos szerepet játszott életében, az alkotásban.

Mi vonzza a magyar embert, kivált a művészt a *Pimodán Hotel* felé? A *Magyar Pimodán*, Ady különös szépségű írása vall erről a hatalmas erejű kényszerről, ősi magyar betegségről. /Vagy nevezzük inkább gyógyszernek?/ A fajta, az örökség a "turáni átok" és az élethelyzet, ez a "kaszinos nagyközség" a már-már elviselhetetlenné váló érzékenységgel szövetkezve taszítják Tas Pétert, a magyar poétát a legmagyarabb narkotikumhoz, a borhoz.

"Valószínű igazság: egy összeviseza, de egységes átkú fajta, vagy fajtakeverék, mely egyénenként és tömegben is csak csinált mámorban éri el, vagy véli elérni önmagát. Vagy legyünk hízelgőbbek magunkhoz: egy géniusz, mely csak akkor ismer magára, ha részeg, s mely megjárja, mert körülülük olyan fajták, melyeknél a részegség könnyen és ital nélkül jön."

A részegség nem hasonlít egyik betegséghez sem, mert igaz, hogy - többé-kevésbé pontosan - leírhatók szimptomái, megfejthető a szervezetre és az idegrendszerre gyakorolt hatása, ám részegen minden ember reakciói egyediek, csak saját személyiségéhez mérhetők, és ezek is széles skálán változnak. Az alkohol önmagában nem produkál semmit. Indít, segít, ösztönöz, akkumulál, egyes érzelmeket elnyom, másokat megerősít, és így optimális feltételeket teremthet az alkotás számára. Ez persze csak lehetőség, de válhat szükségletté is.

Az alkohol hiánya és az ivást követő mámor úgynevezett "második fajtája"- amelynek tapasztalatát csak kevesen szerezhetik meg - lényegében azonos állapotot produkál. Ám a kettő közötti óriási különbség az, hogy - míg mindkettő fokozza az érzékenységet - ivás nélkül: "A szürke, porszínű magyar élet még szürkébbé és átkosabbá borult előttem, s a halál veszedelmesen nekem indult." A részegséget követő nap alkonyán pedig:

... ez a legnagyobb emberi érzésképeség, ez szinte a legnagyobb titkokat is kiadó, eláruló egy vagy két óra. Ehhez nincs köze az alkoholmérgezésnek, a mánornak, ez az idegeknek perverz bűvészmutatványa, amiből csak a kikidáltó harsány szava hiányzik: köszönjük kedves gazdánk, hogy ilyen édes kínokat szereztél nekünk."

Ezt kereste Ady. Menekült a valóság megbénító szorításából, és vágyott az igazi művészerzés mindent nyújtó pillanataira, az *Életet* akarta elérni.

"Igyunk egy kis mánort, és találjunk ki valami derítő jó mondást." /Ady/

Alkohol és humor. Mindkettő narkotikum. Az utóbbiról ezt szokatlan kijelenteni, de igazsága könnyen belátható. Gondoljunk csak egy szellemes élce, egy vicc, találó szójáték, helyénvaló célzás gátlásokat felszabadító hatására. Főlényt biztosít, kívülállásra, kiszakadásra ad lehetőséget a nekünk nem tetsző környezetből, elfojtott indulatok, sérelmek fogalmazódhatnak meg segítségével, és következménye, a nevetés révén, a részegséghez nagyon hasonló, fizikai értelemben vett mánorhoz is eljuttat. Így válik a szórakozásnak, a pihenésnek is alapelemévé.

Az alkohollal összemérve a humor magasabbrendű mánor, hiszen tisztán szellemi termék, anyagtalan. Az értők kezében harci eszköz is lehet, ám narkotizáló jellegét akkor sem veszíti el. Az "*ezerféle mákony*" egyike, melyek közül választhat, aki választani kényszerül. Ady Endre a bor mellé állt.

A kábítószernek magyarabb, s ugyanakkor gyilkosabb formája vált ezzel Ady életének részévé. A humort nem tar-

totta igazán magyarnak, az italt pedig minden olyan ember barátjaként üdvözölte, aki meg akarja tanítani a többieket "Látni".

"A művész, aki egy kicsit zseni és magyar, természetesen ezer métermázsával súlyosabb teherként cipeli lelkén az átkot. S megint magyar oka van annak, hogy nem hasist eszik hozzá, ami a magasabb, finomabb idegrendszerek mérge, de kényszerűen és stílusosan boroskupát fog, vagy pálinkásbutykost."

Ezért nem nevet és nem nevéttet Ady Endre. A Pimodán Hotel lakói nem vidám fickók. Néha előbukkanó, szelíd, szomorú mosolya is inkább önmagának szól, mintha látná a távoli jövőt, amikor majd a tanár felszólítja a diákokat:

- És most azt mondja meg, fiam, hogy melyik versszakban van itt kifejtve az eszmei mondanivaló!

Ha a Lánczy Leó bankjában
bankoznék gyakornoki minő-
ségben, nyilván lázadó va-
gyok, de ha önkopaszodom
meg, s létraközépig föl-
húznak legalább, hűségre
szokom. /1913/

CSAPODY MIKLÓS

ADY HIDJA

"A virágdobálókat szeressük-e?
Hullt a virág, szakad a virág
azóta is."

/Nagy László/

"Ady mostani utódai, 'fiai, a
friss fiatalok' a költőt soha-
sem látták. Műveit együtt ismer-
ték meg Petőfiével és Berzsenyie-
vel... Az örökségből számukra
most bontakozik ki az, ami abban
útmutatás és parancs."

/Illyés Gyula/

i.

A kötelező elismerés tisztelet tudásából, amelyet elemistaként éreztem, a biztosság, nyár, szépség és nyugalom verse, *A Kalota partján*, lendített ki. A Kalota-parti szinpompa ünnepi vonulásának vonzása vitt el később Ady tájaira, hátizsákos gimnazistaként látni Váradot, Csucsát és a régi híres vásározóhely Bánffyhunjad környékét, megjárni magam Kalotaszeg falvaiban, ahonnan -Kós Károly egy régebbi írásából tudtam meg-, a nyárszói Visky Dániel, tiszteletes leányát vitte feleségül a nagyapa, Ady Dániel föl a Szilágyságba. /Igy hát Kalotászentkirályra ha-

za is jött Ady, amikor látogatóba érkezett Csucsára Bonczákhoz - már a háború első esztendejében. /Nyomai, a táj élménye, akik még ismerték, sok románnal és magyarral való jó találkozásom - Ady elmélyült olvasójává tettek.

Volt cselédjét kérdeztük a csucsai parkban, aki a hajdani Boncza-kastély szolgálatában állott; frissen maradt Ady-élményeit velünk, a sokadszor kérdezőkkel is megosztotta. Fönn, a Goga-muzeummá lett kastélyban az egykori barát özvegyét kérdeztük - nehezen induló német nyelvű társalgásunk Ady Endre szerény relikviái fölött jobbra Gogára terelődött.

Bizánci stilusu mauzóleumában ott nyugszik a csucsai parkban az utolsó kastélytulajdonos Octavian Goga. Kapcsolata az érte kiálló Ady Endrével gyakorta idézett, sokaktól kommentált, állandó utalás és hivatkozás tárgyát képező emberi-költői viszony volt. Ez a kapcsolatkeresés Ady részéről nem csupán dokumentuma volt egyedülálló és belülről is élt, nemcsak hirdetett konzekvens világnézeti rendszerének, tökéletesen működő politikai ösztönének, a nemzetiségekkel szembeni humanista demokratizmusának. Az Ady-Goga-viszony két, az elviség és a megvalósítás szellemisége tekintetében alapvetően különböző kelet-európai történelmi magatartás példája és modellje volt, leépülő szakaszában két elkülönülő életút és gondolati minőség ütközése. Ady halála után egyoldalú utóéletében is, természetesen különböző módon indulásának egyoldalúságától. A Goga felé nyilvánított gesztusban az igazi internacionalizmus volt a fedezete Ady kezdeményező szándékának.

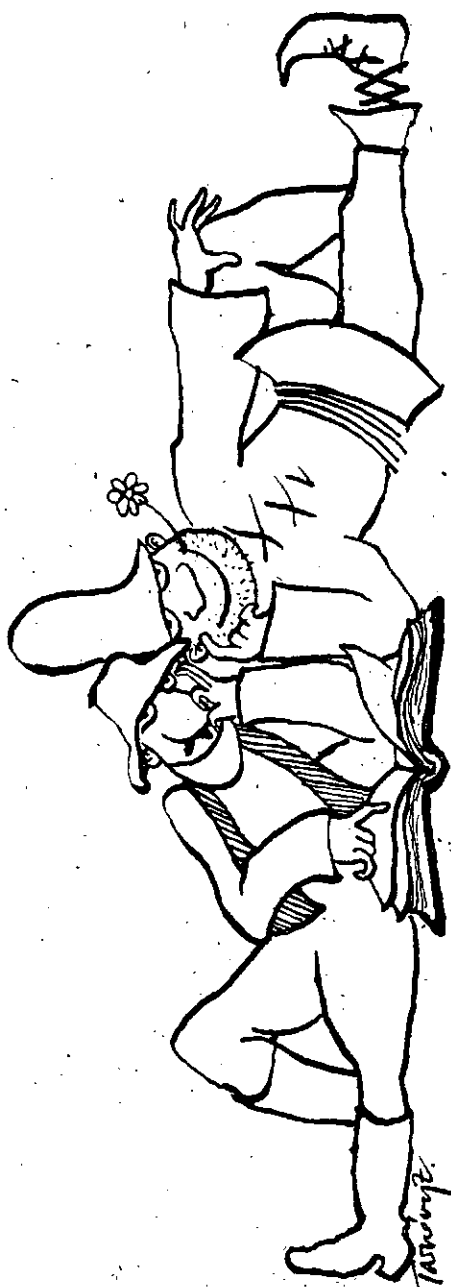
A szintézis volt a kulcs a közös eszményében társat kereső, a "mindennek", még gyakorlati politikusnak is jött Ady kapcsolatépítő tettehez: ez diktálta a baráti-elvrokonni kiállást, a testvéri karnyujtást. Az az összefoglalás, amely a radikalizmus eszmeiségének legjobb felmutatásaként

a társadalmi és a "nemzeti" összekapcsolása volt. Ady tételes programja világos kellett hogy legyen mindenki számára: a nemzetiségi kérdésnek a demokratikus internacionalizmus felőli megítélése. Ennek a szintézisnek a jegyében szólt az üzenet Gogának, a nemzetiségi reprezentánsnak: *"Magyar szól a románhoz, rét az erdőhöz, de patrióta a patriótához, ember az emberhez és poéta a poétához, tisztelt barátom, Goga Oktávián."* 1914 együttlépő sorsalakítást fenyegető esztendejében a megtalálni vélt küzötárs felé fordult Ady aggodalma és reménysége, hiszen joggal láthatta volna Gogában a románság társadalmi és nemzetit összekötő tudó /akaró/ jeles költőjét. Főleges volna hangsúlyozni, hogy Ady a magyar-román sors védelmében óvott, vivódott és adott eligazítást. Óvott hát a rossz szándékú lépéstől, a szűklátókörűségtől, méltatlan gyanútól és a nacionalizmustól. Intett mindenfajta antidemokratizmustól, hiszen *"... itt már több mint egy évtized óta népetekért és egész Magyarország népéért forradalmi tusába kezdett egy tábor. Ez a kis tábor megnőtt és a magyar történelmi nevek legszebbjeit zavarta, sőt bővölte bele a népfelszabadítás legnagyobb akaratába."* A románság és minden magyarországi nemzetiség demokratikus jogegyenlőségét tehát nem előny szerző kizárólagossággal, a nemzeti hamis misztikájának fényében, taktikázgatva kell elérni. Vajon hiábavaló aggodalmaskodás volt-e Ady Endre riongó beszéde, intése a rossz szövetségtől, a bizalmatlanságtól? Tévesnek bizonyult-e ítélete a nemzetiségi egyoldalúságról? Ki kell mondanunk a nemet. *"...ha ki poéta s csillogó, beteg buborékvárdban nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött plője."* S nem fenyegette-e veszély a román és a magyar progresszió együttthaladásának utját az első világháborús esztendő nehezedeő politikai légkörében?

Ady oly sokszor megfogalmazott internacionalista állásfoglalása a magyar-román sorsközösség egyedül járható

útját illetően senki számára sem félreérthető, humanizmusának eszmei közössége Jászi Oszkár nemzetiségi koncepciójával teljességgel egyértelmű. Vélhetne bárki is számító kedvezést vagy bármi hátmögöttit az Ady-geisztusban - hidd el, hogy szeretlek, szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szertem úgy mint a magamét - patriotizmusának és internacionalizmusának őszinte konfessziója ez a románság felé. Ady saját nemzetiségi krédójának más síkon való kifejezőjeként magához legközelebb Jászit tudta. *"Amilyen szinten bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, elannyira, hogy Jászi Oszkáról kívül kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzések a magyarországi nemzetségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet- és alkalomadtán felbredne bennem."* Aminthogy élt e patriotizmus Emil Isacban is; tőle, a román-magyar közeledés megfontolt, őszinte hívétől érkezett válasz a Gogához írottakra. Latolgaató diplomatikus észrevétel helyett egyenes kezű nyújtó állásfoglalás. *"... ezt a forradalmat mindnyájan kívánjuk - írta Isac -, ön is, Ady Endre és sok százezer az ön hitét valló megtestesülői az új magyar akaratnak, amely nem akar urat és léhűtőt nevelni az alázatos románságból, hanem bátran és büszkén vallja testvérének ... Áldja meg a Természet önt, Ady Endre, amiért himnuszba szedte egy új kor dílmát, azért latrok és kalmárok ezrei ellen pálmát nyújtott az én szegény, havasi népemnek."*

Gogánál maradva: amint Adyban szinkronba került és egységgé vált a nemzeti érosz és a teljes demokratizmus - Gogánál személyi és történelmi ellentmondások következtében a két világnézeti-politikai elem Ady szervességgel szemben nacionalizmus és egyetemes emberi ki-nem-mondott oppozíciójában, sőt alárendeltségében működött. Így erősödtek föl Gogában az elvi ellentmondások már 1918 előtt is a magyar-román viszonyt illetően. Súlyos emberi és gondolkodói ellentmondás tört felszínre a szakasznyi, Adytól

közösnek vélt út lezárulása
után Goga magatartásában--
Ády halála után; fegyver-
társaként emlegette Adyt,
Ignotusra és Szabó Dezsőre hivatkozott a magyar-román
testvériségnek számára "magyar kérdés" -sé. vált dolgá-
ban. Kezdeti tartózkodó, óvatos állásfoglalásai e kér-
dés megoldásának tizenkettedik órájában, rosszízű cikke

a Romanul-ban, nacionalista-soviniszta uszító tevékenysége a Liga Politica-ban - Ady útjának történelmi súlyú eltévesztését mutatják. A Bratianu által félreállított politikus az utólagos egyetértő személyes büszkeségével idézi a neki ajánlott Magyar jakobinus dalát:

*Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.*

Szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét ...Goga -- kétségkívül kiváló Ady-fordításait, Madáchoz emlegetve, tanúságul híva - megjegyezte: "Mondhatnak az emberek, amit akarnak, én ma is tiszta szívvvel merem állítani: szeretem Magyarországot, helyesebben: szeretem a magyar szellem tiszta és igaz értékeit."

S Gogáé Ady első szobra, s Bukarestben; szoborként él hát a kapcsolat, öngazoló hivatkozás tárgya lett. Ady Endre szobra, még ha első is volt, nem az a hagyaték, amit öröklhagyni vágyott - nem az, ami "... felér egy programbeszéddel s talán egy hitvallással is." /Goga/. Nem bizonyult elegendőnek "elhallgattatni a múltat" dunatáji történelmünkben, amint Goga kívánta. Járhatóvá a valódi román és magyar örökösök testvéri együttműködésének útja lett: egység a társadalmi felszabadulást sürgető vágy és a nemzeti szabadságjogok követelésének jegyében. Az az ösvény, amelynek utasai, mint Ion Minulescu, Ady-Románia fiának is adoptálták; a szülők aranylakodalmát köszöntve Érmindszentre jutottak rajta: "Vajha e megható beszédnek hullámai eljutnak mindazok lelkéig, akik még ma is nem a közös egyetértés megteremtésében, hanem az elmentétek kiélezésében buzgólkodnak." Megkezdődött hát az egymásra-figyelés Adyval, Adyn keresztül is.

2.

A költő-gondolkodó a nemzetit, az értékörző hagyományt a történelmileg egyetemesen jó együtt szolgáló törekvések felől élte, élesztette, vitatta a radikalizmus történelemszemléletének tükrében. Politikai ihletettségű verseinek szimbolikájában ott van az érett összhang minden eleme - csakúgy, mint publicisztikai remekeiben. E műveknek volt a folytatása az a karnyújtás, amellyel társadalmi-nemzeti eszményeinek megtestesítőit kereste szomszédaiban. Ha csalódnia kellett is, felfogásának lényegét újra és újra megfogalmazta, adott helyzet-és alkalomadtán. *"Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki súlyos, shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedni, hogy embert lásson az emberben terhelt, teli magyarsággal a legszigorubb napokban is hisz a legfölségesebb internacionalizmusban, nem lehetetlen jövőjű nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzést engedhet meg magának, nyert ügye van."*

Ady dacosan egyenes tanúságtételének elvi alapvetését láttuk: *"A Jásziság én akart ideálom."* A kolozsvári haladó román ifjúság tisztelt és nagyrabecsült professzorában mesterét köszöntötte, aki *"... egész Magyarországot választotta. A legcsalódottabb, legmegcsaltabb, magára máig sem talált, szegény, sok néptű, sok kinű, sok urú és sok hűnű, inséges kis Magyarországot. Ő ezt a mi megértetlenségünket választotta megértetésre, ki nem sírtságunkat kizokogtatásra, tébolyodott, szomorú titkunkat világos útmutatásra. Megérezte, hogy a sok néptű, sok inségtű, sok kábulású, sok rongyú, sok zsolozsmájú ország a leggazdagabb kultúrvariációk, lehetőségek, érdekességek országa."*

És ebben a lehetőség-országban, Tisza úri Magyarorszá-
gán, Musil Kákániájának birodalmi határai között keres-
te Ady a félemberek, fél nemzetecskék kiteljesítésének
útvonalát - megtalálva, azt járta szüntelenül. Irigyeljük
Romániától a gimnazistáit - írta, például állítva kor-
társ ifjúsága elé azokat, akik 1907-ben lázadó román
parasztok számára kértek kegyelmet Károly királytól; meg-
védte a csaholó hazafiságtól s a román egyház belső sze-
mélyes mesterkedései ellenében a püspök Magna Vazult, az
"erős talentumú, őszinte, becsületos szándékú embert". E
közéleti-politikai gyakorlat egyedülálló fedezete volt a
politikus Ady teóriájának - ha egymaga küzdött is interna-
cionalista hazafiságának sürgető erejével, zseni-látással
látva, szenvedve a jogi-anyanyelvi elnyomatást. A *jogot*
extra et intra Hungariam tisztelte. Jogvédőként tagadta
a diszkrimináló "hazafiságot". Am hiába érzékelt tökélete-
sen a történelem kizsákmányolásai után készülő nagy tragédiáját,
a kataklizma idején is óhaj maradt Emil Isac sóhaja - bár-
ha Magyarországon az ő szavai volnának az iránymutatók...

3.

Sokan és egyre többen írnak a politikus Adyról.
Gondolkodói örökségének a magyar-román viszonyt illetően
is elkövetkezett - nem a reneszánsza -, de fölismerő meg-
valósítása a szándék bölcsességével. Az évfordulók és ün-
nepi megemlékezések kedvelőinek is, a benne illem és hi-
vatkozás tárgyát látóknak is, a virág- és tördobálóknak
is. Ady eszméltet. Ő nem "csak" költő volt, de *"avult ér-
telmi igazságok nyugtalanítója, gyujtogatója"* is, ott, a-
hol a poéta nem tekintély. Ő mondta: *"Meg kell próbálnunk
az együtt emelkedést..."* A vádak, amelyekkel mégoly jeles,
ám értetlen véleménymondók vagy mikroszkopikus tehetségű
önjelölt-értékelők illették - tudniillik, hogy politikai

műveltsége hiányos lett volna - számbavehetetlenül nevet-
ségesek. Pedig a - Nagy László szavával - labancnak is
rosszak kétségbe merték vonni történelembe-látását. Am
gúnyolhatták és bojkottálhatták az önhittek és a látni-
nem-akarók; még kortársának lenni is törpének bizonyultak.
Tragikus módon joga volt Németh Lászlónak a keserű kifaka-
dásra, amikor a Tanuban leírta: *"mint a magyar gyomor, a
magyar emlékezet is tökéletesen emészt; tizenöt évvel ha-
lála után alig vesszük észre, hogy élt."*

Az örökség már nem szorul védelemre -- becsület, bi-
zalom és tisztesség dolga a megvalósítás. A feladat a ré-
gi; Ady Endre műve a dunatáji szomszédnépeknek oda-vissza
irányú közlekedésre vert hídjai közt tán a legbiztosabb
pillér. Sűrűn járva rajta, nem rágalmazást, mítoszteremtést
hanem a testvér indulatát, a közösség ama összekötő szála-
inak valódi erősítését diktálja a közlekedőnek Ady felelős-
sége. A megismerés és a megértés internacionalizmusát ta-
nulták az egykori friss fiatalok, a Sarló és az Erdélyi
Fiatalok nemzedéke. *"...nemesen meg kellene becsülnünk
egy mást a Földön s lelkeink irányában..."*.

Románok és magyarok közös öröme Ady műve románul
a legjobban hozzáférhető a világon a nem Ady nyelvét beszé-
lő közösségek között. A Mű kamatoztatóit, magyar és román
fordítóit illeti érte a köszönet. Nem vállalkozhatom a
szellemében és nyelvében egyre jobban kiteljesedő Ady-mű
fordítóinak elősorolására. Am meg kell említenem George
A. Petre, a teljes Vér és arany fordítójának a nevét, Mu-
rasanuét, Costa Careit, Botart, Voileanu-Nicoara-t, Giur-
giuca-t, de Emil Isac, Goga, Beniuc és Jebeleanu remekeit
is.

A román líra alkotóinak, szellemi embereknek Adyval
volt találkozásai sok termékeny műfordítói találkozást ér-
leltek meg. Eleven kontaktusuk a művel több a történelmi
sorsközelség érzékelésénél és megszólaltatásánál -- min-

dennapossá teendő átjárás, a folyamatos közlekedés fényei ezek az Ady-hídon.

Az összeköttetés hídverői régi generációk voltak, az újak már a hídonjárók kell, hogy legyenek. Adyra figyelve a Dunatájon teendők világos szocialista közösségünkben. Illyés Gyula szavával:

*Kit nem erősít, nem költ fel e hang,
Sorsát sohasem értheti meg.*

Adyra figyelve kell Isac szellemében munkálkodni, aki barátjának ezt írta, post mortem: "...együtt visszük előre a nagy megoldhatatlannak látszó ügyet: a népek kibékülésér, hogy ezentúl ne hördüljön fel senki, ha nem az anyja szavát hallja a másikonál, hogy minden szó: jó legyen, hogy minden szónak értelme, súlya és becsülete legyen." Adyra figyelve kell meghallani a Romániába a Dunán induló Német László figyelmeztetését: egy költő műve azzal, hogy itt hagyta -- nem kész. De Ady hagyatékában mindkét hídfő-ország nemzedékei megörökölték a beteljesítés kötelességét.

BERKES TAMÁS

EGY PILLANATFELVÉTEL LEHETŐSÉGE

Vizió az Ady-lemez hallgatása után

Hátra arc! Bokák csapódnak. Fegyvert vállhoz! A kivégző-
tiszt szeme előtt porfüggöny remeg.

Tüü . . . !

Megállított mozdulat. Megmerevedett totál. Tessék beszél-
ni. Röviden, hosszan, egyremegy.

- Mit várhatnak tőlem ebben a pillanatban azok, akik
rám figyelnek, s nem engem. Még vagyok. Szeretném
hinni, hogy most nem ez a legfontosabb. Én a szégyen
kiütéseit hordozom magamon ebben a pillanatban is,
amikor nemzeti hőssé válok. Valószínűleg túlhangsze-
relt utóélet és jólápoltt emlékmű vár rám. Beszélék,
de nem a saját hangoméért, mint ahogy a szerepek, a
pódium se saját magdért, vagy kicsinyes célokért va-
ló. Mormolom a legszívósabb szavakat, az újarcú, te-
hetetlen szövegeket, verset, filozófiát, örömet, bán-
atot. Ezeket az erjedő és már megerjedt mondatokat
az alkoholizmus legáltalánosabb formájának is nevez-
hetném. Narkotikum nélkül értem el a mámort, saját
magamtól égtem le és gyulladtam ki újból. Suttogtam,
magyaráztam a szeretetet, amelyet nem kaptam vissza
tőletek. A neveltség határát érintő hit és akarat már
végállomás, csak a versekbe való visszavonulás marad
azután. Őrzöm a szabadság néhány ritka pillanatát, a-
mely életre szóló élményt adott. Ezek az élmények
forrasztották össze napjaim, nekik köszönhetem a túl-
élést és az aktivitást. Így szólalhattak meg eszme-

tűzben égve, világitani vágyva a versek is. Filmen, színpadon, lemezen. Verseket helyett mondhatnék gesztusokat, kalandot, vagy egyszerűen önkifejezést. Ezeknél is fontosabb a magammal szemben támasztott követelmény. Nem uraim! Nem vagyunk egyformák még most sem.

Csontváry körvonalai. Cs. megjelenik a kaszárnya falán. Vörösruhás ikon. Esendő és szegényes figura, mint a tőle megfestett Zrínyi, kitörés közben.

- Követelményeim lassan elvesztették értelmüket. Az örökös kétkedés és az örökös háborgás szétmorzsolta, vagy tudomiséén, elhelyezte őket egy távoli múzeumban. Saját magam is látogatója lettem annak a kőszobornak, és rákényszerültem olyannak látni magam. Kőszobornak, életidegennak, világos pillanataimban cinikus t...
nak.

A városból hangszórók elmosódott moráját hallani. Csontváry egy hatalmas vásznat szögez a festőállványra, mereven figyelni kezdi a falak perspektíváit. Mozdulata keletiesen összehangoltak, mintha tudatában lenne saját elvontságának. A hangszórók a közeli romfalak között kezdenek el sípolni. A pillanatképen egyre több az elmozdulás, hullámszerűen a konturok. Az elítélt felismeri a festőt:

- Mindenkinek? Mindenáron? Nem szabad mindig magyarázkodni!

A halálraitéltek hisztérikus biztonságával kiabál. Arcokon, köveken szikrázik ez a hang, elkalandozik az őrtüzek és a horizonton vöröslő erdősávok felé, majd az elhangzás csendjében visszahullik elindítójához. Az ő belsejében csobog tovább, magasboltozatú, ódon termekben mormog ez a hang.

Lehet, hogy Csontváry az utolsó idejében belátta, hogy többet

jobbat már nem alkothat, a nagy-
zásos utakat már be nem járhatja.
Nagy jövődölései nem teljesülnek,
tehát vegetáljunk és várjunk, hogy
kijussunk valahová vagy sehová.

A hangszórókból üvöltő hangok szakadnak ki. Az értelmes és az értelmetlennek tűnő szövegek összekeveredve rázzák a levegőt. A pillanatkép kontúrjai önálló életre kelnek, a katonák soraiban mozgás kezdődik.

- Láncc, láncc, eszterláncc - üvölti egy mindenre elszánt, rekedt hang. Proklamációk és csatakiáltások, bemutatkozások és zárójelentések keverednek a stúdiók soknyelvű programjában. Egy fiatal női hang átcikázik e devalvációs bőségen; gitárkiséréttel énekel: - Make love, not subi-dubi - hangzik a refrén, míg bele nem vész egy leánykórus igazságainak orkánjába. A jelszavak pattogó menetelésében olyan végérvényes a védekezés, mint az idegesen kapkodó szemek menekülése egy plakátokkal borított sikátor falán. Harsognak a hangszórók, hangfoszlányok keresik az utat a halálraitélt idegpályáin. Már-már a közöny sáncai mögé bújna, amikor saját hangjára ismer: SOHA BIZONY NEM NÖTT ILY NAGYRA / S ILY GYÖTRŐN FESZÜLTRE VÁRÁS: / MINTHA VIRRADNI UTÁLNA AZ ÉGBOLT / S MINTHA MINDIG CSUPÁN VIRRADNA; Szeretne még kiejteni egy szót, amikor varjak szegődnek hozzá; éjszakára készülődő nagyszárnyú madarak. Csontváry megágyazott már magának a fal tövében, ahol meg-megvillan az őrnjárat viharlámpája. Kétségbeejtően unalmas lehetek hangzik egy belső kondulás. Partfalak szakadnak le hangtalanul.

Lehet beszélni. Tessék csak tessék. Bekövetkezett a me-revség:

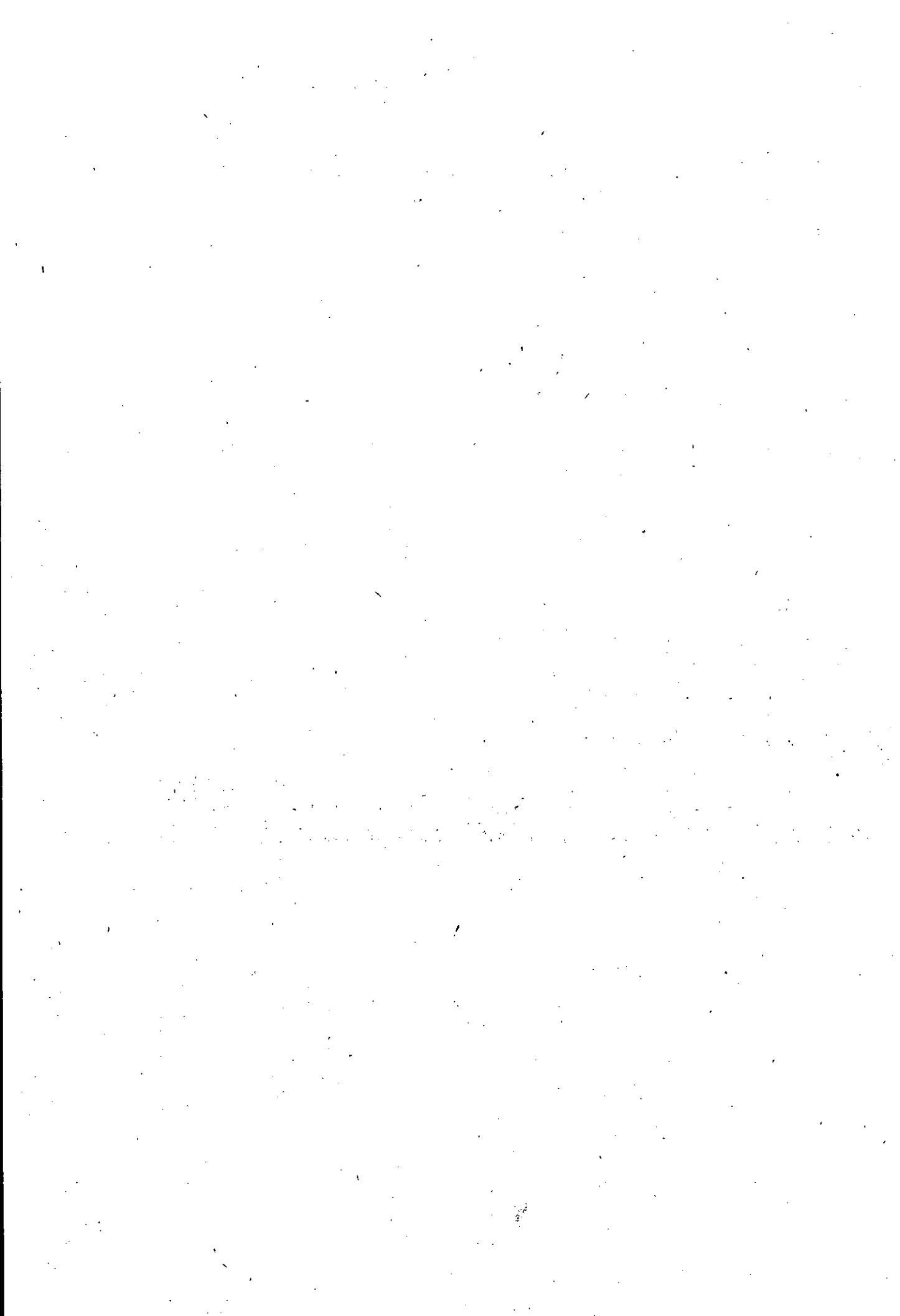
-Tűz! Tűz! Tűz vagyok! Elégem! Kélgtem!

Remegés. Fegyverek csapódnak. Hátra arc!

*Itt az emberek nem hazudnak akarat-
tattal: ha kaserű a szájuk, köp-
nek, ha viszket a tenyerük, üt-
nek, s nem őrajtuk múlik, ha az
életről nem rángatódik le minden
komédiás rongy. /1909/*

NAGY PÉTER

ADY-TANÍTÁS A SZAKKÖZÉPISKOLÁBAN

Mielőtt ismertetném a szakközépiskolák III. osztályos tankönyvének Ady Endréről szóló fejezetét, pár szót szólnom kell arról a dilemmáról, ami a könyv olvasása közben felmerült bennem. Annál is inkább, mivel - úgy érzem - minden magyar-tanárnak, aki ebből a tankönyvből tanított vagy tanítani fog, szembesülnie kell - legalábbis ideális esetben - ezzel a kérdéssel.

Szüksége van-e egy szakközépiskolásnak arra, hogy irodalmat tanuljon? Ezért a kérdésfeltevésért sokan joggal követelhetnék a fejemet, de nézzük csak tovább, mire gondolok.

Szüksége van arra egy jó szakmunkásnak, hogy esetleg tudjon annyit Ady Endréről: költészete ellentmondásos volt, némi tévelygés után azonban felismerte és hirdette a proletárforradalom szükségességét és nagyszerűségét? Vagy: volt egy bizonyos Léda nevű szerelme, akivel sokat civalkodott, és végül nagy könnyebbség volt számára, hogy megszabadulhatott tőle? És a többi, a könyvben található információra - ami aülönben nem túl sok - szüksége van-e?

Ha félnetesszük szeméremérzetünket, azt kell válaszolnunk - erre nincs szüksége. Enélkül még nyugodtan lehet a szakma kiváló dolgozója. Ez nem műveltség, mégcsak nem is félműveltség; a körben, ahol megfordul, ebből nincs "haszna".

És azt, aki úgy tanítja Ady Endrét, ahogy a tankönyvben áll, nem is nevezném tisztességes tanárnak. Mert jeliszavakkal nem lehet megszerettetni az irodalmat, nem lehet élményszerűvé tenni, nem lehet életanyagot, tapasztalatokat, ismereteket átadni, végső soron: nem lehet nevelni.

Ha komolyan gondoljuk azt, hogy egy szakmunkásnak is gazdagítja életét, ha olvas, és szüksége van arra, hogy jobban megértse maga körül a világot, igénye van a jelenségek világos elrendezésére, hogy felelősséggel éljen, hogy jobban

ismerje és szeresse az embereket - őt is jobban szeressék -, és hogy mindez alapvetően meghatározhatja munkáját is - akkor a dilemma már felvetődésének pillanatában eldőlt. És csak ilyen módon állhat a kérdéshez egy irodalom-tanár; minden más mód nemcsak a tanítvány lebecsülését, az anyag és végső soron az irodalom jelentőségének meg nem értését, hanem saját igény-szintjének leszállítását is jelenti, amitől egyenes út vezet a kelletlen rutintanításhoz, ez pedig a diákokban csak undort kelthet az irodalom iránt.

Még egy nagy veszélye van a könyv hamis Ady-képének. Mi történik akkor, ha a gyerek véletlenül elolvas egy olyan Ady verset, ami nem illik bele a könyv koncepciójába? A tankönyv szerzője - sajnálatos módon - nyilvánvalóan eleve nem számolt e lehetőséggel, ezzel demonstrálva, összes lektorával együtt, hogy jól tudja, ha így tanítják Adyt, úgysem fogja soha több versét elolvasni senki. De ha mégis valamilyen csoda folytán a diák ezt megteszi, nem fog-e megrendülni a bizalma a tankönyv és tanára iránt?

Mindez nem csupán fikció. Mikor apám megtudta, hogy Adyt tanuljuk, nekem csak annyit mondott: hát igen, Ady az a kocsmatöltelék, aki mindig részegén írta a verseit. S bár állítom, hogy annál jobban már nemigen lehet tanítani Adyt, ahogy nekem tanította a magyar-tanárom, egy pillanatra elfogott valamiféle rossz érzés. Sok szülőben él ilyenfajta Ady-kép. És vajon nem rombolhat-e le sok mindent egy ilyen megjegyzés a proletárforradalom glóriás költőjének alakjából. Félreértés ne essék, nem a pletykaórákat hiányolom; de mikor ez ő maga volt, és élete aligha választható el költészetétől, aligha érthető meg annak ismerete nélkül. Persze nem feltétlenül erkölcsformáló, példát adó életút, de elhallgatása erkölcsrombolásra vezet, nem beszélve arról, hogy egyéniségének megértése komoly ismereteket nyújthatna a korról, tapasztalatokat adhatna az emberről.

Ezek után mostmár valóban rátérek a tankönyv, illetve saját gondolataim, vagy inkább észrevételeim ismertetésére. Az a kép, amit a tankönyv a költőről fest, véleményem szerint érdektelen, hiányos, redukált és szándékosan torz.

Az anyag két nagy részből áll; címei igen frappánsan hangzanak együtt, jól megjegyezhetőek, és így máris rendkívül alkalmasak a beskatulyázásra: "*A költészet forradalmára*" és "*A forradalom költője*". Életrajzának egészen rövid és semmitmondó ismertetésével - 1906-ig - kezdődik a fejezet. Itt található egy idézet az "*Üzenet egykori iskolámba*" című versből, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy az iskola, a tanárok iránti ragaszkodást, hálát, szeretetet mélyítsék a tanulóban, egy nagyszerű példát állítva eléjük.

Úgy látom, már itt pontosan megfigyelhető az a hozzáállás Ady verseihez, mely jellemzi a tankönyvet. A szinte szóról szóra értelmezés, a sablonná, sémává való durva egyszerűsítés - vélt pedagógiai célok érdekében.

A következő fejezet címe: "*A költő és kora.*" Alapjában nagyon helyes az a törekvés, hogy egy alkotó életművét összefüggésbe hozzuk korával, mert csak így lehet azt megfelelően megérteni. A tanuló megszokja, hogy marxista módon közelítsen az irodalmi alkotásokhoz, azaz mindig az adott kor gazdasági, társadalmi vonatkozásait vegye először figyelembe. Ezt próbálja megvalósítani a tankönyv pár sorban. Ám úgy érzem, azzal az egy-az-egybeni megfeleltetéssel, amit a könyv a társadalmi és politikai viszonyok egészen elnagyolt, általánosított leírása és Ady költészete között tesz, inkább árt mint használ.

Ellentmondásos kor, következésképpen ellentmondásos költészet. Mintha Ady költészete merő illusztrációja volna a politikának, a társadalmi helyzetnek. Való igaz, hogy a kor bonyolult. De egy költő-személyiség véleményem szerint ezt a bonyolultságot nem a társadalmi tendenciák szintjén éli át elsősorban, és különösen nem tartom valószínűnek, hogy verseiben "*a kapitalizmus imperialista jellege és a*

polgárság reakciója mivolta" visszaadására törekszik. Nem mondom, hogy történelem órát kell tartani irodalom helyett, de talán meg lehet értetni már esetleg Ady előtt is - a francia szimbolistáknál - hogy miben jelentkezik ez a bonyolultság az egyén számára. Kezdve az egységes katolikus világkép felbomlásával, mely után már nem létezik abszolút értékrend, a romantikus zseni-elméleten át, mely a költőt értékrend teremtvé emeli, hangsúlyozva a munkamegosztás eredményezte elidegenedés jelenségét, leírva a költő elmagányosodásának okait, s így - bemutatva a részekre szétesett világot /pl: Kocsiút az éjszakába/ - eljutni a modern költői személyiséghez, aminek megértése vagy megérzése nélkül Ady költészete érthetetlen, élvezhetetlen.

És ezt tartom a könyv legnagyobb hibájának, hogy költészeti forradalomról beszél, anélkül, hogy megvilágítaná azt. Hiszen nemcsak Ady formanyelve új a magyar költészetben/amit a könyv szintén elfelejt megemlíteni/, hanem döntő fontosságú az új költői hozzáállás, a modern költői magatartás. A költői én-tudat, én-kultusz hatalmassá növelését jelenti Ady, amely "én" többszörösen szembenáll a világgal - társadalmi, pszichológiai és egzisztenciális szinten -, mégis annak legteljesebb összefogója, minden jelenség ütközéspontja, a részekre esett világ mása, kísérlet a minden akarására, egy egyéni költői világban való szintézisére az egymást kizáró dolgoknak. Ennek fölvezetése nélkül Ady tanítása reménytelen.

A tankönyv a következő részben Ady publicisztikájával foglalkozik, majd "*Mégis győztes, mégis új és magyar*" cím alatt ezeket a verseket tárgyalja illetve említi: az "*Új versek*" előhangját, "*A magyar Ugaron*"-t, "*A Hortobágy poétájá*"-t, a "*Fölszállott a páva*"-t, a "*Dózsa György unokájá*"-t, és "*A grófi szérűn*" címűt, ezzel mintegy első kötetének alaprajzját próbálván megadni. A könyv helyesen rámutat a haladó hagyományok tudatos vállalására, a nemzeti öntudat fontosságára Ady költészetében. Ady valóban

értékeként, emblémákként építi verseibe ezeket mindenkor, de nem azért, mert forradalmár, hanem mert az én-tudatát növeli velük és mert rebellis. És mert költészete nem olyan egyszerű amilyennek a tankönyv alapján látszik, ezt is leírhatja:

*Sem utódja, sem boldog őse
sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek ...*

És amimégint csak kimaradt: Ady nemcsak magyar a velejéig, hanem "keleti" is. /lásd "Egy párizsi hajnalon, Az őse Kaján stb/ Ősi és misztikus determináltsággal vallja magát szittyának, egy nép és annak történelme jelképének, és keresi a kapcsolatot a "nyugattal", mely vonás szintén meghatározója költészetének. A következőkben a könyv a felsorolt versek segítségével rámutat - helyesen - arra, hogy Ady mennyire jól látta és elítélte a magyar feudális viszonyokat. Ami visszatetszőnek tűnik, az megint csak a jelszóvá való lefordítás. Nem vitatkozni akarok azzal az értelmesséssel, hogy a "magyar Ugar" a feudális viszonyok valamilyen transzponálása, hiszen bolondot csinálnék magamból, csupán azt nem helyeslem, hogy: "magyar Ugar" = feudális viszonyok. Hol marad így az esztétikai -irodalmi érzék kialakítása, ha mindent - vagy inkább csak ami a koncepcióba beleillik - egyszerűsítve lefordítunk, és a szájába rágjuk a tanulónak? Mindez a későbbi "Jelképei" című fejezetre is vonatkozik. A költői kép felépítésének módját, a szimbólum lényegét, a többféleképpen való értelmezés lehetőségét, a különböző értelmezések egyidőben való érvényességét, és a köztük lévő feszültségben megjelenő esztétikumot nem tudjuk így megragadni. Letagadjuk Ady költészetének vizionárius jellegét, beleneveljük a gyerekebe, hogy mindig valamilyen egyértelmű megfelelést keressen, és értelmetlen zagyvaságként sarokba vágjon egy modern költőt, ha esetleg a kezébe kerül.

Ugyanez érvényes a következő részre is, mely a *"Harc a Nagyurral"* című vers tárgyalása. Szerintem itt sokkal inkább a költő egzisztenciális és lelki helyzetéről van szó, vagy ha már általánosítunk, sokkal inkább a művész helyzetéről a társadalomban, mint arról, hogy a költő *"kritikus szemmel és kiábrándultan szemléli a felemás, arisztokráciához dörgölődő magyar polgárságot is."*

A következő fejezet címe: *"Élet, halál"* - melyben Ady életörömhöz, életkivánáshoz és halálvágyhoz kapcsolódó verseit tárgyalja a szerző, helyesen vonva őket egy fejezetbe. Ez a fejezet a tanuló valóságismeretét gazdagíthatja - akárcsak a következő *"Szerelem"* című - olyan élményeket adva számára, melyekkel az életben még nem találkozott. Csakhogy a tankönyv ezt ilyesféle módon teszi:

"Ady életről és halálról szóló költészete csupa ellentmondás. Hangot ad az ember természetes életszeretetének, ebbe azonban sűrűn vegyül a mohó életvágy. Hangot ad a halálfélelem természetes érzésének is, ebbe azonban ismét sűrűn belevegyül az élvezetektől megundorodott ember egészségtelen halálvágya."

A könyvben ez az első pejoratív megfogalmazás Adyról. Mintha nem az számítana, milyen verseket írt életéről és halálról. Rosszul értelmezett erkölcsi nevelés ez. Vagy mégiscsak befolyásolta a szerzőt Ady életvitele, melynek addig semmi jelentőséget nem tulajdonított, mert máskülönben nem tudom elképzelni, hogy ilyen elítélő hangot üssön meg.

Nem inkább a költő személyiség-változásairól van szó, arról, hogy teljes egészében ismeri az életet és minden végletet önmagában él át, és a teljesség igényével fejez ki? Nem az ember érzelmi-élmény spektruma teljes felfedezésének és kifejezésének megkísérléséről inkább? A halált vágyó Adyt épp az életigenlő Adyval lehet megmagyarázni és fordítva, nem pedig a kettőt egy átlagos

életérzéssé összenyomorítani. Nem szabad elfelejteni, hogy Ady költő volt és nem konszolidált érzések megtestesítője.

A következő fejezet, mint már említettem, a "Szerelem" című, melyben Ady Lédához való viszonyáról van szó. Hadd idézzek ebből is néhány mondatot, melyből kiviláglik a fejezet jellege:

"Maga Ady is érzi, hogy kettejük viszonya átkozott és beteges ..." "Érezzük, hogy ilyenféle szerelmi viszony csak keserű és kiábrándult szakítással végződhet. Így is történt. A költő később "Elbocsátó, szép üzenet" című versében hidegen, kegyetlenül és gögösen tagad meg minden közösséget egykori szerelmével."

Ady és Léda kapcsolatának ilyenfajta megközelítését tévedésnek érzem. Először is sokkal több értéket adott ez a szerelem Ady költészetének, semmint hogy így lehessen beszélni róla. Főlöszlegesen tartom itt verscímek vagy ajánlások idézését /például mindjárt az "Új versek"-ét/ - hisz rengeteg van. Másodszor értelmetlen az "Elbocsátó, szép üzenet" ilyen magyarázása. Sokkal bonyolultabb, fájdalmasabb és hálásabb érzéssel mondta ki a végső búcsút Ady, ahogy azt ez a vers is, de más környező versei is - pl "Valaki utraváldt belőlünk", "Kérdés kék szemekhez" - bizonyítják.

Harmadszor ez a viszony, melyben a nő szellemileg egyenjogú társ, már-már alkotótárs, és a vele való állandó harc épp a költő egyéniségének lényegét fejezi ki - a kielégíthetetlenség mindig többet, mindig teljeset akarását -, és amely viszonyban az egyik fél egyénisége teljes és intenzív bekapcsolásával keresi egy másik egyéniség teljes és intenzív mivoltával való kapcsolatot, élesen kimondva és a kapcsolatteremtés egyik teljes pillanatának formájává téve a testiséget - ez a viszony az, mely korszerű abban a korban.

A tankönyv Adyról szóló fejezetének második része, - "A forradalom költője" - szintén egy rövid életrajzi résszel kezdődik - 1906-tól -, majd "A költő hivatása" című fejezettel folytatódik, melyben a "Hunn, új legenda" és a "Kétféle welsi bárók" című versekről van szó. Ady ars poetikáját próbálja megfogni ez a rész, véleményem szerint csak azért, mert minden költőről kell egy ilyen fejezet a tankönyvben.

Szerintem Ady egyéniségének éppen az állandó változás a lényege. Ha lehet ars poetikájáról beszélni, akkor a következő rész kapcsán, mely a "Hazaszeretet" címet viseli. Egyik legnagyobb területére ez valóban Ady költészetének, melyből valóban sokmindent, ha nem mindent meg lehet ismerni az igazi hazaszeretetről. Persze ehhez meg kéne mutatni azt a fantasztikus ambivalenciát, mely a haza és egész történelme iránti düh, szégyenkezés, rezignáció érzésében, és ennek a sorsnak vállalásaként, erre való büszkeségként a pozitív változásban való hitként nyilvánul meg egyszerre - és amely viszony pontosan olyan, mint Ady viszonya önmagához. Itt lehetne inkább idézni a "Hunn, új legendából": "Útő legény, aki útést álltam." amiben benne van a végletek átélése és vállalása is. Ez az a fajta, nem egyszerű, nem frázisos hazaszeretet, melyet valóban jó lenne megéreztetni a tanulókkal.

A következő - "Csák Máté földjén ti vagytok az Isten" című - részben arról az Adyról van szó, akinek "leghényesebb vonása mégis a dolgozó és szenvedő nép iránti szolidaritás"... Ez az érzés egész költészetén végigvonul... Életének fő gondja: a harc a nép forradalmi felszabadításáért..." - amit erős túlzásnak érzek. Valójában azt hiszem, egy motívum ez a sok közül Ady költészetében. Az más kérdés, hogy számunkra

ez a legfontosabb, legértékesebb, ezért nagyobb súlyt lehet rá fektetni. De semmiképp nem falhatja föl az egész költészetét. Vajon hogyan illeszt be a képbe a tanuló egy Istenes Ady verset, vagy egy olyat a számtalan közül, melyben az úri dac, úri gőg szólal meg a költőből. Én azt hiszem, hogy Ady proletár-forradalmisága csak egyfajta versbéli magatartása a sok közül, melyek természetesen nem zárják ki egymást. Nem tekinthető végső megoldásnak költészetében, az érzelmi azonosulás próbálása ez új osztályai. Önmaga is kétkedve fogadja ezt a lehetőséget. "Ha nem láttok testvéreteknek ... írja a "Küldöm a frigy-láddát" című versében.

A változás, a forradalom az, amiben Ady hisz, de nemcsak társadalmi, hanem érzelmi, lelki, morális szükségességét is vallja. A proletár osztályban inkább új, szűz morális erőt lát szerintem, mint társadalmi /A jövendő fehérei/.

Ehhez az új erőhöz való érzelmi azonosulást, önmaga megtisztulásának lehetőségét, életének értékeit keresi, és ugyanezt keresi Istenes verseiben is - melyeket a könyv "A fáradtság órái" címmel tárgyal, már magával a címmel elárulva hozzáállását. Önmagával számot vető versek ezek, és nem "a vallás ópiumához, a misztikus elrévüléshez való menekülés" versei, ahogy a könyv írja. Ady Istenes verseiben a bűntudat, a dac, a semmit meg nem bánás, az életigenlés és a halálvágy hangját, egyfajta összegzését próbálja meg magatartásának.

A harmadik nagy rész az "Ember az embertelenségben" címet viseli. Ebben a fejezetben Ady utolsó kötetét, a "Halottak élén"-t ismerteti a könyv. A kiábrándulás meg-rázó dokumentumának és a mégis hívés megnyilvánulásának tekinti, ami valóban igaz. Annyivel lehetne talán kiegészíteni, hogy itt a legkevésbé ambivalens Ady hangja,

tulajdonképpen ekkor, a háború alatt, a külső körülmények legszörnyűbb nyomása idején a legbiztosabb élete, költészete értelmében, a pozitív társadalmi változásokban és saját példa-mivoltában.

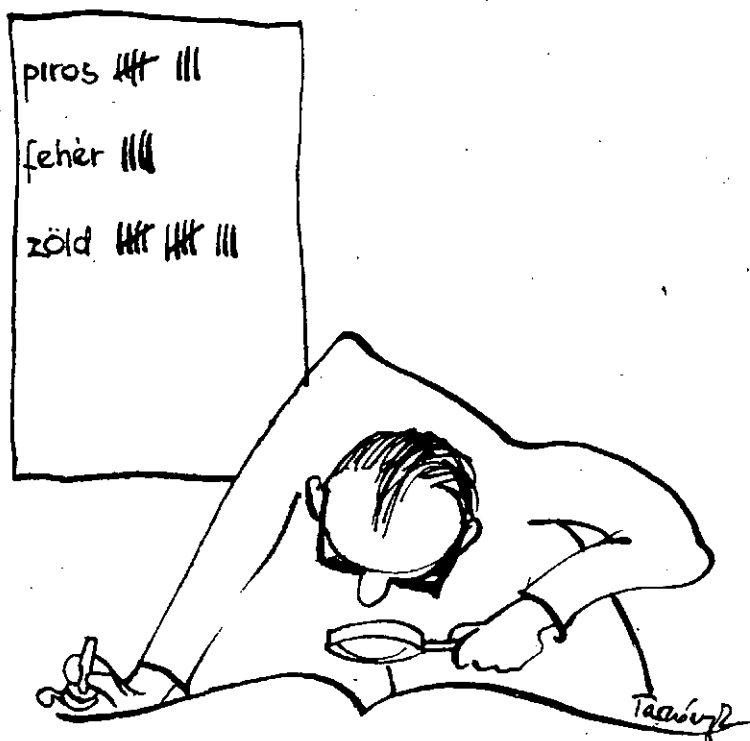
A könyv az utolsó előtti - "Jelképei" című - fejezetben ezt írja: "Költésze-

te ebben a korszakában komor és sötét, néha nehézkes. A fáradt költő bonyolult szimbólumokban fejezi ki törhetetlen hitét ..."

Ezt azért nem értem, mert az előzőekben már tisztázta a tankönyv a művészet és a társadalmi valóság viszonyát, tudnillik hogy a költészet tükrözi a kort. De akkor vajon miért kell enyhén pejorativ módon kezelni azt, ha egy komor és sötét kort "komor és sötét" költészet fejez ki.

Az Adyról szóló fejezet befejezése a konvencionális, de mindenképpen jogos "Ifju szívekben élek" mondanivaló, mellyel helyesen, megpróbál a könyv valamiféle katarzis-élménnyel szolgálni, mintegy pótolni kívánva az eddig elmaradt élményszerű földolgozást.

Végezetül még pár szó. Lehet, hogy nem reális lehetőségekkel számoltam dolgozatomban, elrugaszkodtam a valóság talajáról; de újra hangsúlyozni szeretném - egy magyartanár lehetőleg sose kössön kompromisszumot saját igény-

szintjével. Az is valószínű, hogy sok helyen szubjektív hangot ütöttem meg. Mindazonáltal fenntartom azt a meggyőződésemet, hogy a tankönyv egy proletárforradalmár -költő megmagyarázhatatlan koncepcióját követve, jelszavak szintjén, egyszerűsítve, torzítva, koncencionális verskiválasztással rajzolja meg - többet ártva ezzel, mint használva - azon költőnek a képét, aki a magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb, legnagyobb hatású alakja.

*Tessék egy lovat, egy igazi,
állati, becsületos lovat mi-
niszteri osztálytanácsosnak
kinevezni.*

/ 1908/

MARISKA ZOLTÁN
ADY ÉS LUKÁCS

a baloldali etika, jobboldali ismeretelmélet - séma /mely magától Lukácstól származik/ világítja meg legjobban Lukács szerepét a Tanácsköztársaság idején és az azt megelőző években.

Mottó: *Ady nem alkuszik*

" A magyar irodalom nagysága éppen abban áll, hogy legkiválóbbjai egész egyéniségükkel osztoznak a nemzeti közélet sorsában". Ezek az 1946-ból származó lukácsi sorok választ adnak arra az egyébként teljesen jogosan felmerülő kérdésre, hogy miért tud Ady Lukács megítélésében /már az 1909-es tanulmányban/ messze kortársai fölé nőni és miért kapcsolódik olyan egyértelműen Ady neve Petőfi nevé mellé. /Ady nem alkuszik; Ady, a magyar tragédia nagy énekese/. Ebben a két tanulmányban /természetesen másutt is/ egészítődik ki a sor József Attila nevével. Ez már triviális, 40-50 évvel ezelőtt még nem volt az Lukács az, akinek kritikájában sikerül bizonyítani a magyar költészet fejlődésének kontinuitását azáltal, hogy felfedezi Ady költészetében Petőfi tradíciójának folytatóját, s aki biztos kézzel tudja kiválasztani jók közül a legjobbakat, biztos, időtálló elvek alapján. Ezek az elvek jelentkeznek más írók, költők kritikai megítélésénél is. Számtalan esetben /Kosztolányi, Jób Dániel, Babits, stb./. Lukács azt vizsgálja, hogy milyen vonatkozásban mutat közösséget és eltérést az illető író, költő, a korszak és a magyar irodalom legnagyobb alakja. Nagyon határozott tendenciaként jeletkezik ez a vonás Lukács kritikus tevékenységében, s igen élesen mutatkozik meg a Babits-kritikában.

Lukács szemben áll a *l'art pour l'art* mozgalommal, számára nincs politikamentes költészet. Következésképpen

Babits izoláltságát is háborúellenességként értékeli. Nagyon határozottan lép fel az *irodalmi forradalom* elmélete ellen is, rámutatván, hogy ezáltal /ti. ezzel az elmélettel/ "*Ady forradalmiságából egyéni különlegesség, pusztán költői sajátosság*" válik. S éppen ennek a szigorú elvnek alapján nem ért egyet a Nyugatosok Ady-felfogásával, a *primus inter pares* -elvvvel. Amellett, hogy kiemeli ennek az elvnek a jóhiszeműségét, rámutat, hogy Ady és a Nyugat kapcsolata "*radikális demokrata forradalom és a liberális kompromisszum ellentéte*" jellemezte, és ez "*minden úgyszólván tiszta irodalmi vagy irodalomtörténeti kérdésben megnyilvánul*".

Mottó: "*a szocializmus csak forma*"

"...a forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája. Sírnyivalóan groteszk ez az Ady Endre publikuma. Olyan emberekből áll, akik úgy érzik: nincsen segítség, csak forradalom... ami van...; rossz, amin nem lehet toldani, amit el kell pusztítani, hogy helyet adjon új lehetőségeknek. Forradalom kellene, de még megkísérlésének távoli lehetőségeit sem lehet remélni."

Ha az előbb - a kontinuitás kérdésében - Lukács Ady-értékelésének irodalomtörténeti jelentőségéről beszéltem, ennek a pár sornak a kapcsán még inkább lehet jelentőségről beszélni. Először hangzik el az Ady-értékelésben /1909!/, hogy Ady költészetének lényege, központi magja a forradalmiság.

Későbbi tanulmányaiban Lukács természetesen sokkal árnyaltabban és más megközelítésben is kifejti ezt a gondolatot is, amire abban a korai tanulmányában nem képes. Hogy mennyire különbözik egymástól - túl az egyezésem - Ady forradalmiságának értelmezése a korai és későbbi ta-

nulmányokban, annak érzékeltetésére egy-egy idézetet hoznék.

Az első, nagyon sokszor idézett mondat az 1909-es tanulmányból való: Ady a magyar tragédia nagy énekese, *"Mert Magyarországon a forradalom csak lelkiállapot, csak az egyetlen pozitív, formai lehetősége annak, hogy a végtelen izoláltság okozta kétségbeesés csak kifejezést bírjon kapni."*

A másik, későbbi idézet: *"...ő/Petőfi/ nemcsak lelkesedik a demokratikus forradalomért, hanem mélyen megérti annak összes döntő problémáit, kitűnő taktikai érzékkel bírálja el fontos napi kérdéseit és teendőit ...Ezek a képességek megvoltak Ady Endrében is."*

A század első évtizedében /különösen az évtized második felében/ a demokratikus haladás és a reakció között megerősödő politikai harc a polgári értelmiség jónéhány tagját elvezette a forradalom-pusztán elméleti - gondolatáig. Sietek hozzátenni: más dolog *kacérkodni* a forradalom gondolatával és más dolog hirdetni azt. Nincs szó itt a forradalom-társadalmi életbeli szerepének osztályalapokon nyugvó megértéséről, az első Lukács-idézet-lelkiállapot, izoláltság; egyetlen lehetséges út melynek megkísérlésére a legkisebbremény sincs - pontosan megadja ennek a forradalmiságnak a lényegét.

Ez a jelenség, melyet Király István szubjektív-pszichológiai forradalmiságnak nevez, Adyra ekkor már nem illik. Ady éppen *Az Illés szekeren* c. kötetével jut túl ezen a felfogáson, bár forradalmiságának alakulásában továbbra is fontos szerepet kap ez a forradalom-felfogás. Publicisztikájának tanulsága szerint Ady ekkor már objektív érvekkel, társadalmi jelenségeket vizsgálva bizonyítja a forradalom-eljövételét. Jellemző paradoxon, hogy Lukács idézett tanulmánya éppen *Az Illés szekeren* kötet megjelenése után íródott /és nagyon találóan vonatkoztatja Hermann István az idézett sorokat a lukácsi attitűdre/.

Itt, ezen a ponton kapcsolódik a gondolatmenetbe a kor legizgatóbb problémája: a polgári intellektüel és a proletáriátus kapcsolata. Tudniillik, hogy az ideológiai válságból kiutat kereső polgár tud-e annyira *balra tolni*, hogy vállalhassa - és tudja-e vállalni - a proletárral való eszmei közösséget? Képes-e a polgári gondolkodó a társadalmi fejlődés törvényszerűségének megfelelően felismerni a proletáriátusban azt az erőt, melynek alapján ki lehet jutni a válságból?

Nyilvánvaló, hogy nem pusztán az osztálykötöttség az érdekes: az ismeretelmélet a döntő.

Az, hogy valaki *lelkiállapotnak* nevezi a forradalmat, nem jelent mást, mint hogy nem látja a forradalom megvalósulásának egyetlen gyakorlati megoldását sem, következésképpen a proletárforradalom lehetőségét sem. A történelem furcsa fintora, hogy a Tanácsköztársaság népbiztosa 1909-ben a szocializmust mint formát látja. Etikája hiába mutat baloldaliságot */Kell a forradalom .../*, ez a baloldaliság nem párosul materialista gondolkodásmóddal.

Ha a gondolkodó hamisan állítja fel lét és tudat elsődlegességének alternatíváját - jelen esetben azáltal, hogy a szellemi szférát önállóan döntő szféraként kezeli - szükségképpen az idealizmus keretein belül marad. Ez nemcsak korlátozza, hanem meg is akadályozza az objektív világ /jelen esetben a társadalom/ adekvát megismerését, valós összefüggéseinek meglátását. A fiatal Lukács és Ady természetesen ismertek bizonyos Marx-munkákat. Elsősorban mint szociológust és közgazdászt értékelték, mint oly sokan akkor. A dialaktikus materializmus mindvégig ismeretlen /pontosabban nem elfogadott/ maradt Ady számára, és Lukácsnak is évek kemény munkája során sikerült elsajátítani a marxizmust.

Adyt illetően máris a szakirodalom egyik központi kér-

désénél vagyunk: nevezetesen Ady és a proletariátus kapcsolatánál. Azt gondolom, bármilyen összefüggésből, szempontból vizsgálták ezt a kérdést a végső következtetés ugyanaz. Ady nem tudott maradéktalanul azonosulni a munkásmozgalommal. Ady és a munkásmozgalom kapcsolatában mindvégig megmaradt valami a teljes feloldódást gátló tényező.

Elsősorban Ady individualizmusát szokták emlegetni ilyen gátló tényezőként /*Menekülés úri viharból*/. Király István túl Ady individualizmusán a munkásmozgalom alacsony fejlettségi szintjét említi /*Népszava -vita*/, s ebben feltétlenül igaza van. Mint ahogy a marxizmus is csak egy - sokak számára nem is a legszimpatikusabb - a táradalom-megváltó irányzatok között, úgy a magyarországi munkásmozgalom szociáldemokrata vonulata sem jelenthetett túl sokat az irányzatok dzsungelében. Ady azonban - és az a Népszava-vitánál sokkal fontosabb gátló tényező - lényegileg az idealizmus talaján maradt, s így hagyta ránk roppant életművét. Nem ismeri fel annak szükségességét, hogy mondanivalója materialista világkép kialakítását követeli meg, s ez a tény még az 1912 utáni Ady-hangra is illik.

Itt úgy érzem, meg kell állnom egy pillanatra. Fontosnak tartom az előbbi - első látásra bizonyára keménynek tűnő - kijelentésem értelmezését.

Értelmetlen ennyi év távlatából azt fejtgetni, miért nem lett Ady materialista sőt marxista. Ady alakjában a kor súlyos problémáját kívántam érzékeltetni. Ha valaki a proletariátusban mint változást hozó erőben bízik, s nem hangulatilag, hanem a társadalmi fejlődés hitelességével, akkor tisztában kell hogy legyen a proletariátus szerepével. Nincs erre konkrét lehetőség Magyarországon akkor, elméletileg azonban megfogható így is a probléma. Ezen a ponton - alkalmazkodva a történelmi törvényszerűségekhez - a polgári entellektüelnek világnézetet kellene váltani. A tudatosság megköveteli.

Ez az ugrás a legnehezebb feladatnak bizonyul gondolkodó ember számára, és erre éppen a Lukács-életmű a legpregnansabb bizonyíték. Szigeti József még 1958-ban is igen kemény hangon bírálja Lukácsot idealizmusának megőrzéséért, illetve azért a tendenciáért, melyben Lukács megkísérli idealizmusának összbékítését a marxizmussal. /A bírálat jogosságát nem feladat itt elemezni, mint ahogy nem érzem feladatnak Lukács Tanácsköztársaság idején írt munkáinak és tevékenységének tanulságait beilleszteni a gondolatmenetbe./

Az osztálydetermináltság tényének elfogadása a következőkhez jelenti az ismertetelmélet / a filozófus Lukács/ és a világnézet /a költő Ady/ vonatkozásában.

Mindkettőjük idealizmusa szükségszerű, de nem kizárólagosan szükségszerű következménye osztálykötöttségüknek. Politikai éleslátásuk, nagyfokú érzékenységük a közélet problémái, a társadalmi fejlődés kérdései iránt mindkettőjüket szembefordítja saját osztályukkal. Nem képesek azonban ideológiai vonatkozásban felmérni ennek jelentőségét /illetve Lukácsnak később sikerül/.

Igy történhet meg, hogy a forradalom kétségbeesett, illúziókban élő, gondolkodó egyén számára csupán érzésként jelentkezik. Hiába történik lényeges változás például Ady forradalom-felfogásában - objektív forradalmisága, erős vonzódása a proletariátushoz, a teljes azonosulást idealizmusas meggátolja. És meg is marad az idealizmus gátló tényezőként mindaddig, amíg nem sikerül megérteni a dialaktikus materializmus jelentőségét az emberi gondolkodásfejlődésében, és nem sikerül a világnézet átalakítása egészen az alapalternatívától, az idealizmus és a materializmus közti kikerülhetetlen választástól.

Még egy vonással szeretném kiegészíteni a képet. Szó esett arról, hogy az idealizmus jellemző megjelenési for-

mája a szellemi szféra önálló, döntő szféraként való kezelése. Egyenes következménye ennek a tételezésnek a kultúra elválasztása a társadalmi fejlődéstől, aminek a lecsapódása a közéletben mindazon kulturális javak féltése a forradalomtól, a néptömegektől, melyeket az emberiség fejlődése során megteremtett, s melyeknek a századforduló idején a polgárság a hordozója. Nem pusztán Ady gondolkodásában jelentkező vonás ez, nem is csak a Lukácséban, hanem a polgári értelmiség jelentős részére /például Babitsra is/ jellemző. Fontos kérdése ez az esztétikai kulturának is, és az esztéta Lukács értékelésénél sem hagyható figyelmen kívül ez a szempont.

Az Ady évfordulón számunkra a legfontosabb kérdés, hogyan értékeljük Ady Endrét, örökségét, aktualitását 1977-ben. Én a világváltozás kérdését, ennek szerteágazó, bonyolult szálait szerettem volna érzékeltetni Ady és Lukács esetében; - gondjukat e döntő fontosságú kérdésben közösnek érzem.

Negyvenkét fokos lázat - ilyen
lehet a modern élet láza - meg
lehet-e egyszerű limonádéval
gyógyítani? /1901/

ZALÁN TIBOR

BABONÁK ŪRŪGYÉN

"...a szörnyetegek mindig mondtak valamit az embernek a maga természetéről."/Németh László/

Adyról sokan irtak és sokan fognak ezentúl is írni érvényes vagy érvénytelen írásokat. Szembesítik korunkkal és korával, Párizssal és Érmindszentséggel, a rózsaszín orrlyuku Léda-asszonnyal és a geszti bolond Tisza Istvánnal. Újra meg újra megíródnak a tanulmányok, könyvek - végleges /vagy valamennyire végleges/ kimondása még nem történt meg, de nem is fog megtörténni az életmű igazságának.

Nem fog, mert az igazság felismeréséhez az igazságának az ismerete, természetének és arculatának a tudása szükséges.

Az Ady-igazságának is. Igazságaink - bár magunkra szabtuk őket - még nekünk is szűkek. Ady nem reánk mérte az övét, hanem magára és sokunknál etikusabb volt, amikor így tett. A géniusz vagy a magányos ember kormányozta magára ezt az irdatlan mértéket? A kéznyújtás nélküli biztos úttalálás tette-e ilyen tapintatossá a Révész-mellényes kocsmást? Vagy a benne lakozó Isten intette jószóval, ne kívánja meg az utána soroló nemzedékektől, hogy krisztus-tiszta lábbal keljenek át a tengernyi mocskon?

Mandegy - s ha nem is mindegy, ne az élethez való jogunkat vitassuk el magunktól, ha Ady életével kerülünk mezsgyére, hanem bizonyítsuk cselekvésünkkel, hogy legalább a magány, az egyedüliség, az elkülönültség életet felörlő tartását megértettük, s ha merni kell, merjük vállalni.

Csak az utókor kicsisége kérdezi meg az életműtől, hogyan élt írója. Csak a kortársak törpesége akarja a műveket kikezdeni írójuk rontásával. Az életművek, a nagy írók ezekre a kérdésekre nem akarnak válaszolni. Az írói etika a hétköznapi lószerszámaiból kihámozza önmagát és megvetően tekint vissza a válla fölött a lemaradt kordéra.

De a *Mű* mindig várja, hogy válaszolhasson, csak azt kérdezzék tőle, amit meg akar válaszolni.

Egy Krúdy-novellákat elemző tanulmány írója Krúdy hihetetlen gazdag színvilágáról beszél. Ezt igazolandó kiszámítja, hogy a piros szín n-szer, a sárga k-szor, a fehér d-szer szerepel a húsz novellában. Ez a nagy igyekezet persze éppen azt semmisíti meg, amiért az elemzés íródott: a színeket. Mert közben szám lett belőlük, lényegüktől fosztottak meg, bedobták őket a modern kor tömegsírjába, ahol a gépies tudat csontvázra fosztotta őket, s nem pirosak vagy sárgák többé, hanem lesznek "1", azaz egy. Az nxl darab piros egyforma piros lett, egyformán jellegtelen, amint hogy jellegtelen egy csontváz annak, aki nem régész vagy antropológus. Már pedig a nem-régészek és a nem-antropológusok sokan vannak, és olyan a ráhangoltságuk, hogy szeretik látni a csontvázra épült húst is.

A költői kifejezés intimitását féltő emberben megfordul az indító tétel, fejre áll, szóvicc és morbid igazság - de igazság! - lesz belőle: "*gazdag színhihetetlenség*". A hihetetlen gazdag színvilág számbeli sokaságot jelöl. A "*gazdag színhihetetlenség*" minőségi, belső vizsgálat felé fordítja a figyelmet, a lényeg érdekesség-felmutatása felé. Jóllehet, az addigi tudományos metanyelv is irodalmi nyelvre cserélődik, lévén, hogy nincs dolga tovább azzal a tudománnyal, amit statisztikának szokás nevezni.

És megjelenik az esszé, amit ha gondolkodón csinálnak, nem kevesebb benne a tudomány, mint a magát tudományosnak címkéző írásokban.

A modern kor irodalma egyre nehezebben viseli el a tudományos diszciplínák kiméretlen és durva, a törékenyt összetörő, az összetettet leredukáló, a fehér vásznon ujjlenyomatokat hagyó, a mindenben önmagát látni akaró beavatkozásait.

A modern irodalom megértésre vágyik. S a megértés sohasem evidenciák felmutatása, sokkal inkább a szkepszis gyakorlata útján jön létre. A hitetlenkedés, a számonkérés mindig érdeklődést, de többet, megérteni vágyó szeretetet jelent. Az ellenőrzés nélküli elfogadás, a konvenciók éljenzése - a konvenciókkal éljenzés - alibi, ily módon nem vállalás, hanem védekezés, esetlegesen pozícióvédés.

Az irodalomhoz hozzászólás pedig vagy vállalás, vagy elvetés - de sohasem védekezés kell legyen.

Mondom, Adyról sokat írtak s fognak is most még többet. Hozzátettek, elvettek az Ady-képhez, az Ady-képből, ki hogyan látta jónak. Csak kevesen néztek a nagy szemekbe, még kevesebben voltak, akik a megértésen fáradoztak volna, akik merték volna nem evidenciaként kezelni a leírtakat, akik hitetlenkedtek - így tettek hitet Ady Endre mellett.

Pedig neki nagy szüksége van /lenne/ a hittevőkre. Úrnyi magányban és jeges fuvallatok között élt, egyszál maga, az *"utolsó magyar"*.

Tudjuk-e igazolni neki, hogy nem ő volt az utolsó? Elég-e létezésünk ehhez az igazoláshoz, ha már igazolnunk kell?

A hitet és a hitetlenkedést ne keverjük össze a hétköznapi fogalmakkal. Akkor sohasem emelkedünk felül a számkra megadatott reprodukciókon, és sohasem látjuk meg a messzeség aranytornyait, sohasem indulunk el, hogy aranyuk valóságáról meggyőződünk, és sohasem roskadunk le a pillanattól, mikor *"nyugtalan és továbbra is nyugtalanak maradó agyunkat befogja a mindenség"*.

Mondják, hat ujjal született a világra, mint a táltosok. Azt is mondják, pikkelyes volt a teste és szőrös, és annyira kevés volt benne az élet, hogy születésekor a halálán sírtak. Így volt-e?

A néphit szerint születésükkor megjelölődnek azok a kiváltságosok, akik valamilyen *Feladat* elvégzésére vagy valamilyen *Hiány* betöltésére érkeztek a világra. Ady, ha vissza sem néz erre, akkor is kimondja: "*En nem bűvészek, de mindennek jöttem.*" Mert volt feladata, néppel, költészettel szemben. És volt hiány reá népben, költészetben.

Vajon megérintette-e Pásztor Mária lelkét valami sugallat, mikor a csecsemő hat ujját megpillantotta? Felismerte-e a csúf kis békában a *Királyfit*?

A születés mintha két későbbi jellemvonását manifestálta volna. Az egyik a táltosság. A másik az idegenség, az élet-halál határon álló ember magánya.

A hatodik, a fölösleges ujját eltávolították. A táltos-hit megmarad. S ha kis bátorságot kapott a teremtéstől magát táltosnak hinni, a bátorságot meréssé növesztette a lélek:

*En a nagy áldozó vagyok,
A máglyagyújtók kores utódja.*

Ady babonáiról akarok beszélni. Ady életéről kell majd beszélnem. Nem a napjairól, szokásairól, éjszakáiról. Az életéről, melyet nem ismerünk és nem is ismerhetünk meg talán. Valahonnán elindulunk - tűnjék bár ez önkényesnek - s ez a babona. Nem a leplet akarom a szoborról ily módon lecíbálni - a szobrokat szoboravatók avassák! Ama fonál mentén indulok el a labirintusban, szembe akarom találni magam a szörnyeteggel, inkább, mint hogy a külvilág felé menekültömben számláljam a falakra huzott rovásokat vagy az elhullottak csontvázait. Megküzdeni akarok a szörnyel, nem

legyőzni és nem is legyőzetni. Kifaggatni magányosságáról, meghallgatni, mit mond a világról, mely kitaszította őt. A gondolataival küzdök meg - magamért.

Gyermekkorukban nem szörnyek a szörnyek. Csak később lesznek azok. Gyermekkorukban, az élményt gyűjtik szörnységükhöz.

A gyermekkorhoz visszatérnünk pedig azért érdemes, mert fel kell tételoznünk, hogy nem Pesten, de nem is Párizsban kerülhetett babonás hatások közé. Sokkal inkább Érmindszenten. Mondjuk - kinézett az ablakon.

"Tegnap vitték el az ablakom előtt, térdig érő sárban négy legény vitte, a Szelezsán Rachel kék koporsóját... Mert mi a temető mellett laktunk Jepura Tomával s mi már sok dolgon nem csodálkozunk, amiken mások még csodálkoznak... Sok temetést láttunk mi már, sok sírt ástunk, a vén Jepura Toma ásóval, én más szerszámmal."

Ady Lőrinc kertje a temetőhöz rúgott, a kis Endre naponta látta az elvonuló halottasmeneteket. A temető, a koporsók szüntelen látványa indukálja a félelmet.

"Féltem a közeli temetőtől gyermekkorom falujában, s a ház híjának ajtajában mindig láttam a sötétben fehér, halott árnyék-rokonaimat besuhanni."

Kik az árnyék-rokonok? Elhalt közeli-távoli családtagok? Igen, ha gyermekként gondolkodik gyermekora falujában. Halott rokonai egy halottnak? Talán, ha a felnőtt férfi gondol vissza gyermekkori falujára.

A temető-élmény mindennapossága miatt nagyon erős. Az éjszaka-motivum pedig méginkább felerősíti.

*Kis temető a falu alján,
Olyan szelid és mégis merész:
Holdas éjjel a szemembe néz.*

Hátborzongató éjféleli temetést rendez a *Sírni, sírni, sírni* című versben. Az igenevekkal teletűzdelt költemény-

ben idegen halottra mered a tekintet. Tudjuk, ki a halott. "Néha-néha koporsóban és halottan látom magamat és ébredni és borzongani szeretnék." De még nem szabad felébredni, mert "Éjjélkor jön az álom-fickó...Dobol egy fekete koporsón" és nincs megállás, a rég-halottak pusztáján vagyunk, "Megállnék. Siess. Nem szabad. Siess. Nem szabad, nem szabad."

Menni kell, rohanni, a halál felé de talán a halál elől, az élet felé. Zaklatott képek, s a körülmények, az éjszaka, a hold, a temető, a halál oltják beléjük a babonásságot. Németh László írja: "Agy költészetének egyetlen tája: a tulajdon lelke." Igaza van. Nem ábrázol természetet, nem ábrázol cselekvéseket. A saját lelkének a tájait, mozgásait adja a versben. Mert ezek a fontos tájak, az igazi mozgások.

A *Nagy sírkertet mérünk* című versben hihetünk egy pillanatra a tájnak: az érmindszenti temető. De az alkonyatba belevesző, lázzal lépegető emberek már a valósnak hitt tájból átlépegetnek egy valótlanabba - igazabba.

Az *éjjéli temetés* színhelye már csak a lélek lehet, időpontja: a mutatók nullán akadtak össze, a nincsidő, vagy a végtelen. A napszak nélküli, *Nagy Idő*, a csodák, a babonák ideje.

Kreált szituációk ezek, a romantikus misztifikációtól megkülönbözteti őket az, hogy a babona-motivumok nem hatásszándékkal, de kifejező értékük miatt kerültek a művekbe. Irreálisra eszmélő érzések, tartalmak keresnek és találnak formát bennük, természetesen az irrealitáson keresztül. Ezek az irrealitások azonban csak általában tűnnek irreálisoknak. Mert "Jaj annak, jaj, aki megtudja, hogy halott. Hogy már rég halott."

A halált kétféleképpen értelmezhetjük. Köznapi értelemben: fizikai megsemmisülés. Másrészt megszemélyesítve, alakot öltve, cselekvőként. Ez utóbbi a fontos számunkra.

1907-ben a Budapesti Naplóban írja:

"Harminc éves koromban a halál torkából menekülök. Nem ez az első menekülésem."

De nem mindig menekül. Máskor rokona is.

Mikor a halált leírja A mi násznagyunkban, mintha egy népmeséből léptetné elő. A halálnak kaszája van és harcsa-szája, tiz szobán keresztül pengeti a kaszáját ez a Násznagy, míg a végén egy koporsóban megtalálja az ifju párt. Összeadja őket. Ady halálképe az erős, mindenütt jelen lévő, mindenekben és mindenek felett uralkodó halál.

Sokan gondolják, a nyugatiaktól vette át, s mintázta magyarrá a halált. No és ha így lenne? Mások szerint a vérében bolyongó betegség teszi ilyen kacérkodó-bizalmassá a halállal. No és ha így lenne? Terjesztette magáról költő-büszke fájdalommal, hogy akivel kapcsolatba kerül, az hamarosan elhal mellőle. No és, ha így volt?

A gondolkodó költőt mindig egyszerűbb letaglózni vagy suvickolt csizmájú epigonnak elkiáltani. De ez csak kétségbeesett igyekezet. Míg a gondolatok színházában felcserélhetők a szerepek, a mézárszéken ez lehetetlen.

Ady nem létben és nemlétben gondolkodott. Létben és még egy létben. Nem rothadás-, ráadás-létben, mint akinek kevés jutott. A halottban nem az a megérthető, hogy nem élő, hanem az, hogy ki és mi számára halott.

Mondtuk, Ady nem fizikai természetet, mozgásokat ábrázol.

Nagy emberek szent gesztusa a többiek felé, hogy halhatatlanságuk tucatjával örzi meg azoknak a nevét az emlékezetben, akik nélkülük belé sem kerültek volna. Pásztor Ida, a szép és érzékeny és *"hirtelen meghaló"* kassai színésznő egyetlen játékával sem érdemelte ki az utókor figyelmét. Hogy mégsem hullott ki az időből, köszönheti annak, hogy Ady nagynénje volt. Ez még nem lenne elég. De ő mesékkel, történetekkel izgatta Endre fantáziáját, s

ez a "fatális" nagynéni ajándékozta az első verseskönyvet is. A *halottak élén* könyv bevezető-ajánló verse neki íródott.

*Hát ahogyan a csodák jöttek,
Ugy irtam megint ezt a könyvet.*

*Se nem harcnak, se nem békének:
Édesanyám halott nénjének.*

A vers folytatásából kiérthetjük, hogy az induló Ady költő-hitében fogódzópontok lehettek Pásztor Ida mesemoráljai, melyek a jövő-mindenekkel összemerve gvengeknek és felkészületleneknek bizonyultak, el is hagyja őket, mint ahogy a babona-motivumok is elmaradnak, átminősülnek.Épp ebben a könyvben.

- 3 -

Gépcsodák és ürcsodák hasogatják le fejünk felől az ég mitoszát. Abban a korban, mikor szorgalmas szárnyasrakéták hozhatják naponta a halált kertjeinkbe, a Hold még kihaltabb, mint a képzelt. Mitoszai az első Holdra lépő ember talpa alól felszálló porral örökre ellebegtek. A ma embere megveti a nyakát a legderekabb telihold alatt is és nem hisz.

És ha jól teszi, akkor se gondolja felelős komolysággal, hogy immáron okosabb lett. Csak illuziótlanabb. Talán szerencsétlenebb. Nehezebben érti meg azokat, akik hitről beszélnek, vagy tartásukkal hitet bizonyítanak. Mindig és önkéntelenül a klérust keveri bizonytalan de óvatos eszébe és megszűnik nyomban értelmes szemlélő lenni. Mert a hithez a kockázat szükséges. Tenni a megmagyarázatlanra, a megmagyarázhatatlanra is. A bizonytalanra is, az ismeretlenre is. Nem a nyerés vágyából. Kellésből. A remény miatt. A várásért.

74

Hitte-e Ady a babonákat?

Ha utána nézünk úgy tűnik, össze-vissza és következetlenül beszél, mikor erről szól.

"Furcsa volna, ha én babonákat terjesztenék, akár irodalmilag is."

Másutt:

"Szép, babonás fajta a magyar, bár alig is van belőle, de idilljeit egy Isten is megirigyelhetné."

Valamint:

"Szini Gyula először is babonás ember, mint minden impulzív és művész, s tudatosan irtuk le néhányszor a szót: babonás."

Egyszerre nem lehet valakit kivont karddal lerohanni, ugyanakkor szeretve magunkhoz ölélni. Aki ezt akarja: elmebeteg, vagy aljas. Vagy - Janus-arcu lényel találkozott, és a két arc közül az egyiket gyűlöli, a másikat meg nem. Azt meg szereti.

Adyról ha feltételeztük, hogy gondolkodó volt, ne tételezzük most fel, hogy aljas, vagy hogy elmebeteg.

Próbáljuk megmagyarázni, miért a harmadik lehetőségről van szó. Ha a babona fogalmát meg akarnánk határozni, könyveket kell keresnünk hozzá. Tegyük fel, hogy megtettük. Az eredmény - bár lehet, hogy csak az írás szerzője volt kevéssé kitarató - alig válik el a kiindulási ponttól. Gustav Jahoda - ez a cseh-nevű angol tudós - a közelmúltban könyvet jelentetett meg, ebben a könyvben százoldalakon keresztül értekezik arról, hogy a babonát sokféleképpen félfoghatjuk, keletkezésének rengeteg oka és lehetősége van, - a jövőjét is vizsgálja, - de maga a fogalom diszkrét homályba burkolózik a könyvet lezáró utolsó írásjelig. A gyakorlat - mint minden tisztázatlan terminus esetében - az, hogy megszületnek a különböző egyéni értelmezés-változatok.

Ami megérvés volt, ami alaktalan addig-szörnyü alakot ölt. A költők váteszek - mondogatják gyakran. Ha igaz, Ady a legszomorúbb vátesz. Saját lelkének megbomlását, emberségének megkínzását látja meg. Az Ember megkínzását. Nem az eseményeket - többet: a következményeket.

S ezt látni tudja azzal az érzékenységgel, mellyel az egyszerű emberek megremegnek a telihold alatt.

A szörnyüséget, az értelmetlenséget nem lehet megnevezni. Az áldozat kiáltását kell hallani-hallatni, - mert minden emberellenes alaptalan, és csak rontásaiban kap képet.

Ahogy kap Ady "*csupa vérzés, csupa titok*" tájaiban.

4.

Az ember akkor árvult el igazán, mikor önön létezését felismerte. Megpillantott maga körül sok hasonló lényt - akik mégsem ugyanazok, mint ő. Mikor hozzájuk akart csatlakozni, hasonlítani - akkor kellett észrevegye: külön van tőlük. Más. Egyed és egyszeri létezésében visszavonhatatlan. És az Isten hallgatott - őt nem a válaszáért találták ki. Mégis felé, hozzá indult az ember, hallgatásért, és ha megtalálta, válaszolt helyette. És nem akarta tudni, ki válaszolt.

Az Istennek arcát nem tudták sárral befröcskölni korok, mert nincsen arca, csak jelenléte az emberben. Csak az ember arca hullhatott a sárba, az Istené nem. Ezt a mostani kor is próbálja elvitatni. A hitek /vagy illuziók/ alkonyán. Ady sokszor játszott az ő Istenével, elővette és talonba rakta, izzította és hagyta jegesedni. De egyszer, valamiért elindult feléje és elérte. Önmagához ért el, mert az Isten benne lakott. Ha addig tudta, csak magára számíthat, csak önön csodái képesek kioldani a világra hurkolt

végzetek csomóit, most ezerszeresen megértette.

Az Isten-képzet örvénylő tölcésére elnyeli a bizonytalan-
ság apró lényeit. A babonákat is. Nem lesz rájuk szükség.
Minden homályt és minden bizonytalant fényes látomás vált
fel. Az Isten.

A *Léda* ajkai között c. vers három sora:

*Dőszölnek az én cimbordám,
Kikukucskálnak, leskelődnek
A Mámor, a Halál s az Isten.*

Különös Szentháromság ez. Együtt a mámor, halál, Isten.
Nagyon közel is lehetnek egymáshoz. Ez a mámor nem annyira
az alkohol kék lángjainak az imbolygása, mint az ön-
magától megrészegeedett elme józan ész számára felfoghatatlan
felismerései.

Az efajta mámorról Belia György a következőket mondja:

*" A költő élete narkotikum nélkül is folytonos mámor -
Adyé különösen. Ebben az állandó mámoros állapotban a ra-
cionális és irracionális világ határai eltűnnek, a költő
elméje nincs zárva térbe és időbe, képek, látomások jelen-
nek meg előtte, lelkiállapota szerint teremti újra a vilá-
got, s ebben a varázslatban a világ jelenségei úgy rende-
ződnek, hogy azok a tulajdonságai mutatkoznak meg leglát-
hatóbban, melyek a fogalmi gondolkodás eszközeivel alig
vagy egyáltalán nem elemezhetők, és olyan kapcsolatait mű-
tatják az emberi életnek, melyek láttatására csak irracio-
nális költői eszközök vagy a versforma különös konstrukciói
képesek."*

Ady a magyar Pimodánban vall erről: *"Két fajtájú mámor
van a bornak, s ezt Csokonai is tudhatta, de csak nagyon
finom idegszerkezeteknek adatott meg e tapasztalat. Az
első mámor olyan, mint akárkié, aki tud inni, kitüzesít
bennünk minden örömhajlandóságot, s nagyon hatalmasak va-
gyunk. Ezután jön az éjszaka végén, hajnali vagy nappali*

alvás, furcsa, sok ébredéssel. Fejünket feszítik, ha felkelünk, maga vagyunk a nyugtalan és megszemélyesült figyelem és figyelés, össze tudjuk kapcsolni a legántipódikusabb ideákat. S mikor alkonyul, egyszerre csak, akárhol járunk, nyugtalan és továbbra is nyugtalan-nak maradó agyunkat, szívünket befogja a mindenség. Ehhez nincs közvetlen köze az alkoholmérgezésnek, a márnak, ez az idegeknek perverz bűvészműtatványa... Ez órákban szoktam érezni azt, hogy az élet nem rejtély, nem csoda, nem titok, gyermekesen egyszerű."

Ez a mámor a mindenség megfogásának mámore. Vagy, ha úgy tetszik, a mindenség megfogottjának önkivülete. Mely Isten képzetétől nincs messze, hiszen a hozzá szóló fohászában így jellemzi:

*Csúszós a hátad, mellyel tartod
Lelkünket és a mindenséget*

Hogy a halál is valamiképpen Isten-tulajdonságú, bizonyítja A csontvázak katedrálisában c. vers is.

*És Halál-Ur templomában,
Hol tolongva kel föl az Élet,
Rettegve, félve hódolok
S félek, hogy már nem félek.*

A templomokat Isten számára építik. A Halál temploma a Halál =Isten azonosításából ered. Az azonosítás egyik tényezője a Hatalom lehetett, melyhez Ady nagyon vonzódott. Az Ember hatalmát akarta, nem a hatalmas embert. Az esendő, ropogni és sirni tudó, de az Isten balján ülő embert, a halál rokonát, aki uralkodik - az életen, de nem életeken. Ami Isten felé hívta, amiért nagyra növeszti magában az Istent, az a bizonyosság. Szeretnek lennie kell, s ha ki-

felé nem szerethet, szeresse a magában lévő jót az ember, mert szeretetnek kell legyen tárgya, s ha nincs ember, kit szeretni lehet, szeretni kell a magunkban felnövő embert - Istent.

S ez ad bizonyosságot, biztonságot. A bizonyosság pedig nem ismeri a homályt. Így lehet, hogy mennél nagyobb a bizonyossága Adynak, / s minél bizonytalanabb az őt körülvevő világ/ - annál kevesebb babona található a verseiben. Rendszerint egy nagyobb rendezőelv állítja szolgálatába őket, hol filozófiai tétel kifejtésénél jelennek meg, /Kocsut az éjszakában/ hol a világháború előérzetét sugalló hangulati hatás miatt kerülnek versbe /Emlékezés egy nyár-éjszakára/.

A világháború rémétől megijedt, megrettent beteg költő az ember rendjének erőszakos megrontását, megharcolt jövőjének fenyegetését, az emberi ész által fel nem fogható emberi rosszaságot csak irracionális eszközökkel képes érzékeltetni. A motívumok azonban a versek tartalmi súlyát nem bírják el, így nem eredeti babonás jelentésükben funkcionálnak. Az irracionálissá vált világ valós tükröződéseként.

Szó volt arról, hogy a babona-motívumok a félelem érzésével jelennek meg. Törvényszerűnek kell lennie tehát a logika szerint annak, hogy ezeknek a motívumoknak az elmaradása a félelem megszűntét jelzi. Ez a megszűnés pedig csak úgy lehet, ha a költő talált egy olyan erőt, melytől védelmet remélhet. És ez az Isten és az őt megtaláló hit.

Istenben oldódik fel minden eddigi homály, szorongás: Isten a felismerés aktusa.

És félnek a kísértetek

S hogy egyre jobban vágtatunk, elmaradnak.

Az Istennél menedéket kereső, menekülő élet azonban valamit fel kell ismerjen benne: ő is csak kísértet.

Az ingadozás Ady esetében is ebből adódik.

Harcol a babona ellen, ha az a szellem sötétségét jelöli, ha kialudt fényeket akarnak denevér-suhogással pótolni. És őrzi a babonát, mint a meséket és népi történeteket, mert eldobásuk a népéletre nyíló tudat ablakának a bevakolását is jelentené. Ha hitvallásban fogalmazunk, etikai hitvallása az elmaradottságot, a külső-belső nyomort, tudatlanságot és szegénységet tartani-akaró babonák rontása. Másrészt a produktumban, a túlérzékeny, művész-emberekben felbukkanó babonásságot elfogadja, tiszteli. Ez már esztétika. Mert a babona delejesség, Gyógyító homály, betakart remény is. Magyarázat azokra a dolgokra, melyekre a tudat nem tud nem mer válaszolni. Önkényes összefüggés teremtés, mikor az okozatnak nincs felderíthető oka, s a nyomok önmagukba vezetnek vissza. Gondolkodásmód, melyet a nép hozott létre - védekezésül a kiszolgáltatottságában a természettel szemben.

Ady magányos volt. A magányos ember mindig kiszolgáltatott. Ezért nem szolgál ki. Sem egyént, sem közösséget. Mert magányossága így szolgál. Egyénnek, közösségnek.

A babonák óriási hangulati töltéssel rendelkeznek, mert nagy bennük az érzelem emléke, amely létrehozta őket. A félelem érzete, a megmaradni-akarás érzete.

A babonásképzetek mindig rendelkeznek egyfajta erős képiséggel, szimbolista, talán szürrealista képiséggel.

Ezért van az, hogy a bennük lévő homály lehet pontosság. Pontos körülírása egy állapotnak. A rejtőztető kód nem csak elbűjtat - ki is ad, megmutat.

A Duna partján

Démonok üznek csüfot velem,

A Szajna partján álmokkal von be

Százféle, szüz szerelem.

Ady, akinek társadalmi mély-látásáról minden megemlékezés oldalakat ír, ha teljességgel akarta a magyar valóságot átfogni, nem kerülhette el a nemzettudatban fel-felbukkanó babonás megnyilvánulásokat. Párizsban talán túl tudna lépni mindenen. A magyar társadalom korabeli fejlettségi fokán árasztotta magából a homályt, nehéz és titokzatos múlt-szagot, halálérzést.

Volt az ő életében valami amőba-szerű. Ahogy bekebelezte Magyarországot, Párizst - minden ő volt, mindenről szólt, ha magáról szólt. Egyszerre volt Párizs és Magyarország. Néha csak hangulatot árasztanak a babona-motivumok.

"ÉS akkor éjszaka lidérc ült reám, s egy nagy kutya harapta a szívemet. Aranyból való trónon láttam magamat. Jobbon ült Melanie, a néma és igen-igen sirt."

Máskor a széthulló nagy szerelem akarja magát megmagyarázni.

*Sirtak és nevettek a boszorkák.
Köd volt és a gyászos, vak éjben
A bűs csodák ligetében
Zuhogva hullottak a szívek.*

Milyen boszorkák okozták a szerelem széthullását? Milyenek büvkörébe került az asszony, hogy arcához vágta a szívét, meleg, beteg szívét? Az érzéseket nem megmagyarázni - rögzíteni kell, hogy magukat magyarázhassák.

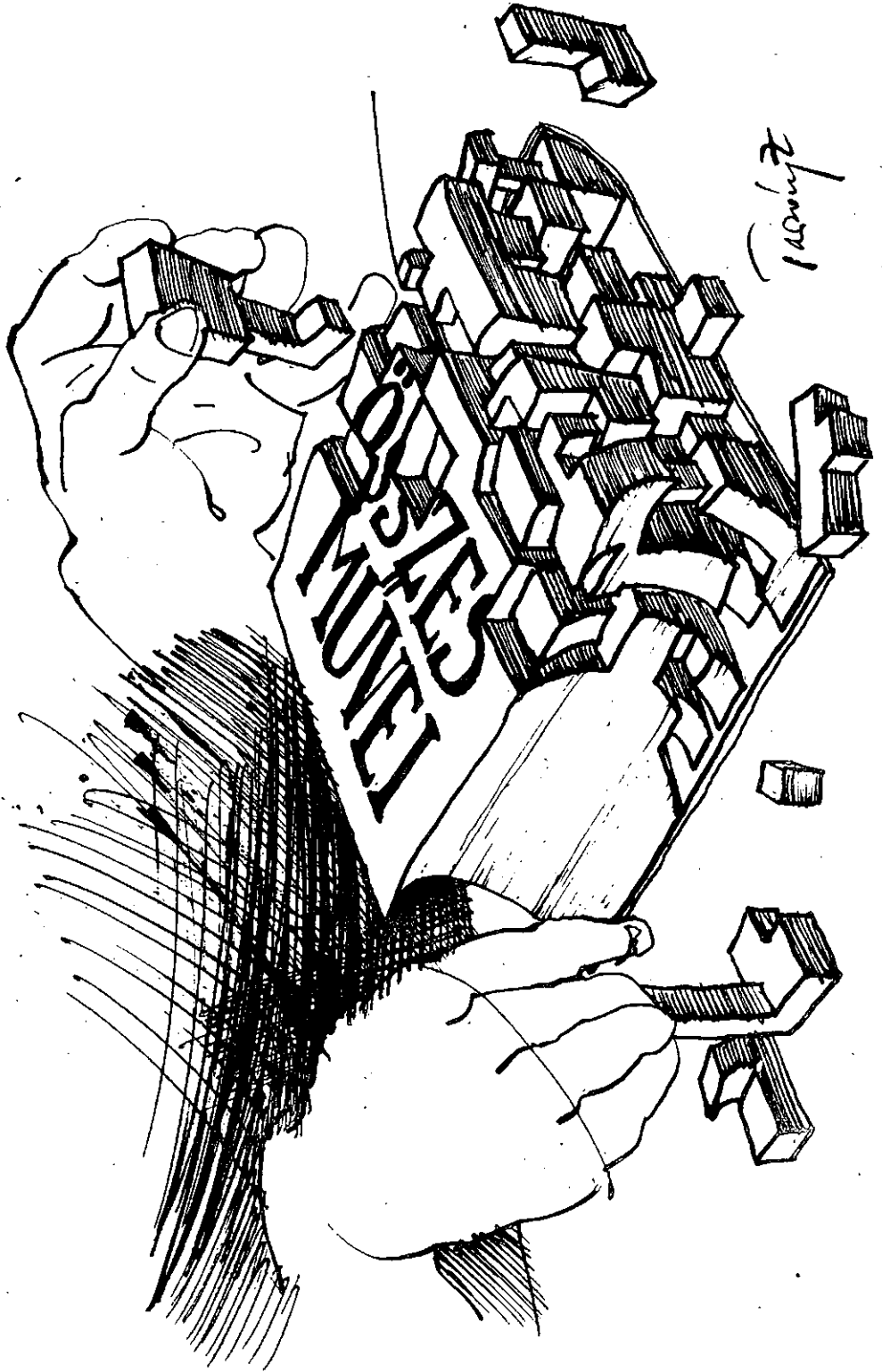
És egyre nehezebbek a motivumok a lélek nehezeke magához húzza őket. Az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című költeményben a megbomlott rendet, az ok nélküli változásokat valami nagy, titkos erő hozza létre. Jelzések az éjszakában: valami történni fog.

Jelzések a lélekben : riadj!

És a köd mögül előlép majd, aki ott várt, roppant és irgalmatlan valóságában: a Világháború.

*Adjuk neki hittel magunkat,
Ő mégis csak legjobb kísértet,
Nincs már semmi hinnivaló,
Higyjünk hát a van-vagy-nincs Urnak*

A mégis morálja a szívszorongatóan tragikus ebben. Mert hinnivaló nincs. Az embernek azonban hinni kell. Különben elveszíti lehetőségét a megmaradásra.

F. k.: Dr. Rác János oktatási rektorhelyettes

Készült a JATE Sokszorosító Uzenében Szeged.

Engedélyszám: 659/77.

Méret : A/4.

Példányszám: 400

F.v.: Lengyel Gábor

T A R T A L O M

Bevezető /Ambrus Lajos/	1
Lovas Dániel: A kényszerűség fája	2
Hámori Zoltán: Tas Péter nem röhög a pohárba	14
Csapody Miklós: Ady hidja	23
Berkes Tamás: Egy pillanatfelvétel lehetősége	35
Nagy Péter: Ady-tanítás a szakközépiskolában	41
Mariska Zoltán: Ady és Lukács	55
Zalán Tibor: Babonák ürügyén	66
Rajzok: Tarnóczy Zoltán	

ÖTSZÁZ FORINT

BUDAPEST, 1969. ÉVI JÚNIUS HÓ 30-ÁN
MAGYAR NEMZETI BANK

Puz

A BANKJEGYHAMISÍTÁST A TÖRVÉNY BÜNTETI.

500

500

500

500